

Τὸ Προγνωστικὸν τῶν Μοσκόβων (ἦτοι ὁ Μέγας Πέτρος ἀπελευθερωτῆς τῶν Ἑλλήνων)

Ἀστερίου Ἀργυρίου*

I. Εἰσαγωγή

Στὸν τόμο IX, 1 τοῦ ἔτους 1971, τὸ περιοδικὸ τῆς Ρουμανικῆς Ἀκαδημίας στὸ Βουκουρέστι, ἡ *Revue des Études Sud-Est Européennes*, δημοσίευσε ἄρθρο¹ μὲ ἀντικείμενο τὸ Προγνωστικὸν τῆς γενομένης ἐκλείψεως τοῦ ἡλίου ἐν ἔτει ,αχζω, Σεπτεμβρίῳ ιγη, τοῦ ὁποίου Προγνωστικοῦ χειρόγραφος κώδικας εἶχε βρεθεῖ τέσσερα χρόνια ἐνωρίτερα (1967) στὸ ρουμανικὸ μοναστήρι τοῦ Hurezu. Γραμμένο στὶς 30 Δεκεμβρίου 1699 ἀπὸ τὸν λόγιον ἰατροφιλόσοφον Ἰωάννη Κομνηνὸν (1657-1719), τὸ ἔργο εἶναι ἀφιερωμένον ἀπὸ τὸν συγγραφέαν στὸν προστάτην του, «τῷ πανευγενεστάτῳ, ἐνδοξοστάτῳ καὶ λογιωτάτῳ ἄρχοντι κυρίῳ κυρίῳ Κωνσταντίνῳ Καντακουζηνῷ τῷ στολνίκῳ», τοῦ ὁποίου ἦταν ὁ προσωπικὸς γιατρός.

Τὸ ἐν λόγῳ ἄρθρον προσφέρει μίαν διαφωτιστικὴν εἰκόνα τῶν ἀστρολογικῶν ἐνδιαφερόντων τοῦ Βοεβόδα Κωνσταντίνου Βασσαράβα καὶ τῆς αὐλῆς του, καθὼς καὶ τοὺς τίτλους πλειάδος ἀστρολογικῶν βιβλίων ποὺ κυκλοφοροῦσαν στὸ Βουκουρέστι τὴν ἐποχὴ ἐκείνη τῆς ἐπικράτησης στὴ Βλαχία τῆς ἀναγέννησης τῶν Γραμμάτων καὶ τῆς νεοαριστοτελικῆς σκέψεως (σσ. 113-114). Παρέχει ἐπίσης στὸν ἐνδιαφερόμενον μελετητὴ ὅλα τὰ γνωστὰ ἕως τὸ 1971 στοιχεῖα ἀναφορικὰ μὲ τὸν βίον, τὶς σπουδὰς καὶ τὸ συγγραφικὸν ἔργον τοῦ Ἰωάννη Κομνηνοῦ (113-115)².

* Ὁ Ἀστέριος Ἀργυρίου εἶναι Ὁμότιμος Καθηγητὴς Νεοελληνικῆς Φιλολογίας στὸ Πανεπιστήμιον Ἀνθρωπιστικῶν Σπουδῶν τοῦ Στρασβούργου (Γαλλία).

1. C. Dima-Drăgan et M. Caratasu, «Un manuscrit grec inédit du docteur Jean Comnène», *RESEE* IX, 1 (1971), σσ. 107-120.

2. Ἡ Ariadna Camariano-Cioran, στὴ μελέτῃ τῆς *Les Académies princières de Bucarest et de*

Ἀπαριθμώντας τὰ ἔργα του, οἱ συγγραφεῖς τοῦ ἄρθρου ἀναφέρουν διάφορες ἀνέκδοτες μελέτες ἢ καὶ μεταφράσεις παλαιότερων κειμένων «εἰς τὴν κοινὴν τῶν Ἑλλήνων διάλεκτον» τοῦ λογίου ἱατροῦ Ἰωάννου Κομνηνοῦ. Μεταξὺ αὐτῶν καὶ τὴ μεταγλώττιση τῆς Ἑρμηνείας εἰς τὰ τέσσερα ἱερὰ Εὐαγγέλια τοῦ Θεοφυλάκτου Βουλγαρίας ποῦ περιέχεται στὸν κώδικα supplementus graecus ἀρ. 2 τῆς Ἑθνικῆς Βιβλιοθήκης τῆς Βιέννης. Σφάλλουν ὅμως ἀφήνοντας νὰ ἐννοηθεῖ ὅτι μπορεῖ νὰ ἀνήκει στὸν Ἰωάννη Κομνηνὸ τὸ ἔργο ὑπὸ τὸν τίτλο: «Προγνωστικὸν τῶν Μοσκόβων ἢ δοξασμένος αὐτοκράτωρ Πέτρος Ἀλεξιοβίτσης περὶ τῆς εὐτυχίας καὶ αὐξήσεως τῶν Μοσκόβων, μὲ τίνα τρόπον ἔγινεν ἀπὸ τὸν καιρὸν τοῦ τυράννου Ἰβάνου Βασιλειοβίτσου ἕως εἰς τὸν νῦν ὀρθόδοξον βασιλέα Πέτρον Ἀλεξιοβίτσην, τὸν κραταιότατον, εἰς τὸν ὁποῖον ὁ τῶν βασιλευόντων βασιλεὺς Κύριος ἐπηγγείλατο τὴν ἀνατολικὴν βασιλείαν, διὰ τῆς νῦν παρασκευαζομένης πολεμικῆς ἐτ(ο)ιμασίας, καὶ τὴν πατριαρχικὴν καθέδραν τῆς Κωνσταντινουπόλεως σὺν αὐτῇ. Συγγραφὴν παρὰ Στανισλάου Ρεϊνέρου τοῦ Ἀξτελμείερ, καὶ τυπωθὲν ἐν Αὐγούστη τῶν Οὐίνδελίκων ἔτει ,αχ'ηϞ, διὰ δὲ προσταγῆς τοῦ εὐσεβεστάτου ἐκλαμπροτάτου καὶ ὑψηλοτάτου αὐθέντου καὶ ἡγεμόνος κυρίου κυρίου Ἰωάννου Κωνσταντίνου Βασσαράβα Βοεβόνδα πάσης Οὐγγροβλαχίας μεταφρασθὲν εἰς τὴν κοινὴν τῶν Ῥωμαίων διάλεκτον ἐν Τριγοβίστω, κατὰ τὸ ,αψ'ηϞον ἔτος, μηνὶ Νοεμβρίῳ. Τὸ ἐν λόγῳ Προγνωστικὸν τῶν Μοσκόβων περιλαμβάνεται στὰ φύλλα 17α-110β τοῦ ὑπ' ἀρ. 79 κώδικα (τοῦ ἔτους 1699) τοῦ ἰδίου Καταλόγου (σ. 55) καὶ εἶναι πλαισιωμένο ἀπὸ τὰ ἔργα: Βίος τοῦ εὐσεβεστάτου καὶ ἀειμνήστου βασιλέως καὶ αὐτοκράτορος Ῥωμαίων Ἰωάννου τοῦ Καντακουζηνοῦ (φφ. 2α-13β), ἔργο τοῦ Ἰωάννου Κομνηνοῦ, κὶ ἐνὸς ἀνωνύμου Διαλόγου τῆς Ῥώμης καὶ τοῦ ποταμοῦ Τίβερη (φφ. 113α-126α). Τὸ ἴδιο Προγνωστικὸν εἶχε ἐπισημανθεῖ καὶ ἐνωρίτερα ἀπὸ τοὺς Nicolai Iorga καὶ Herbert Hunger³. Ἄλλωστε, ὁ Emil Virtosu

Jassy et leurs professeurs, Thessalonique 1974, ἐπανέρχεται συχνὰ στὴν προσωπικότητα τοῦ ἱατροφιλοσόφου, ἀποδεικνύοντας ὅτι ὁ Ἰωάννης Κομνηνός, ἱατρὸς καὶ γεωγράφος, προσωπικὸς ἱατρὸς τοῦ Κωνσταντίνου Καντακουζηνοῦ, δὲν χρημάτισε καθηγητῆς τῆς Σχολῆς τοῦ Βουκουρεστίου καὶ οὔτε δίδαξε ποτὲ τὴν ἱατρικὴ καὶ τίς θετικὲς ἐπιστῆμες. 3. N. Jorga, *Manuscripte din biblioteci stăine relative la istoria românilor*, Bucarest 1898, σσ. 23-26. H. Hunger, *Katalog der griechischen Handschriften der Österreichischen National Bibliothek*, Wien 1957, σ. 55, ἀρ. 79.

είχε αναφερθεί στο γερμανικό πρότυπο του έργου⁴, του οποίου ο τίτλος είναι: „*Das Muscowittische Prognosticon, glorwuerdige Czaar Peter Alexowitz, von der oder gewachsenen Russischen Macht, von dem Tyrann Iwan Wassilowitz bis unter hoechsterwehnte czarische Majestaet, deren umstaendige Kriegs-Anstalten ihr dasorientalische Reich und dero Patriarchrn Sitz Constantinopel versprechen, von Stanislas Reinhardo Aextelmeier, Augspurg, Druckets und verlegts Caspar Brechenmacher, MDCXCVIII (1698)*“. Ο ίδιος αναφέρει αντίγραφο της μετάφρασης, το οποίο έγινε τον Μάιο του 1699 στο Βουκουρέστι από τον Μιχαήλ Βυζάντιο, το κείμενο δηλαδή του κώδικα αριθ. 79 της βιεννείου βιβλιοθήκης.

Οί παραπάνω μελέτες και αναφορές περιέχουν λοιπόν κάποιες ανακρίβειες· ιδιαίτερα αγνοούν τα δυο χειρόγραφα της Ίερᾶς Μονῆς Ἰβήρων του Ἁγίου Ὁρους, δηλαδή τους κώδικες αρ. 172 και 173, που περιέχουν το ίδιο Προγνωστικὸν τῶν Μοσχόβων με αὐτὸ που περιλαμβάνει και ὁ κώδικας αρ. 79 τῆς Αὐστριακῆς Βιβλιοθήκης τῆς Βιέννης· σὲ αὐτόν, ἢ σὲ κάποιο ἀγνοούμενο ἀντίγραφο του, ἀναφέρεται ἀσφαλῶς και ὁ E. Virtosu. Ὁ Σπυρίδων Λάμπρος τοὺς εἶχε περιγράψει, ἤδη ἀπὸ τὸ 1900, στὸν Κατάλογον τῶν ἑλληνικῶν κωδίκων τοῦ Ἁγίου Ὁρους⁵. Ἀντιγράφει μάλιστα ἀπὸ τὸν κώδικα 172 τὸν μακροσκελῆ τίτλο, ὁ ὁποῖος ἐλάχιστα διαφέρει ἀπὸ τὸν τίτλο τοῦ βιεννείου κώδικα⁶, καθὼς και τὴν ἐπιστολὴ Πρὸς ἀναγνώστην φιλομαθῆν. Στὴ συνέχεια

4. E. Virtosu, “Foletul Novel”, *Calendarul lui Constantin Voda Brancoveanu (1693-1704)*, Bucarest 1942, σ. XXVIII.

5. Spyr. Lambros, *Catalogue of the greek manuscripts on Mount Athos*, Cambridge University Press, London 1900, τόμ. 2, σ. 58.

6. «Προγνωστικὸν τῶν Μοσχόβων ἢ δεδοξασμένος αὐτοκράτωρ Πέτρος Ἀλεξιοβίτζης περὶ τῆς εὐτυχίας και ἀυξήσεως τῶν Μοσχόβων με τίνα τρόπον ἐγένεν ἀπὸ τὸν καιρὸν τοῦ τυράννου Ἰβάνου Βασιλειοβίτζου ἕως εἰς τὸν νῦν ὀρθόδοξον βασιλέα Πέτρον Ἀλεξιοβίτζην, τὸν κραταιότατον, εἰς τὸν ὁποῖον ὁ τῶν βασιλευόντων βασιλεὺς Κύριος ἐπηγγείλατο τὴν ἀνατολικὴν βασιλείαν διὰ τῆς νῦν παρασκευαζομένης πολεμικῆς ἐτομασίας, και τὴν Πατριαρχικὴν καθέδραν τῆς Κωνσταντινουπόλεως σὺν αὐτῇ. Συγγραφὴν παρὰ Στανισλάου Ρεϊνέρου τοῦ Ἀξτελμείερ και τυπωθὲν ἐν Αὐγούστη τῶν Οὐίνδελίκων, ἔτει αχ'ηω».

Διὰ δὲ προσταγῆς τοῦ εὐσεβεστάτου ἐκλαμπροτάτου και ὑψηλοτάτου αὐθέντου και ἡγεμόνος κυρίου κυρίου Ἰωάννου Κωνσταντίνου Βασσαράβα, Βοεβόνδα πάσης Οὐγγροβλαχίας, μεταφρασθὲν εἰς τὴν κοινὴν τῶν Ῥωμαίων διάλεκτον ἐν Τριγοβύστφ κατὰ τὸ ,αχ'ηον ἔτος, μηνὶ Νοεμβρίῳ αη».

σημειώνει ότι τὸ χειρόγραφο ἀρ. 173⁷ εἶναι «ὅμοιον τῷ προηγουμένῳ». Στὰ 1978, εἶχαμε ἀφιερῶσει κι ἐμεῖς μία πολὺ σύντομη παρουσίαση τοῦ *Προγνωστικοῦ τῶν Μοσχόβων* στηριζόμενοι στοὺς δύο ἀθωνιτικοὺς κώδικες⁸. Μὲ τὸ παρὸν ἄρθρο προτιθέμεθα νὰ ἐπανέλθουμε ἐπ' αὐτοῦ καὶ νὰ ἐξετάσουμε διεξοδικώτερα τὸ περίφημο αὐτὸ *Προγνωστικὸν τῶν Μοσχόβων*, στηριζόμενοι τόσο στοὺς δυὸ ἀγιορειτικοὺς κώδικες ὅσο καὶ στὸν κώδικα τῆς Βιέννης. Ἄλλωστε ὁ ἑορτασμὸς τῶν 200 ἐτῶν ἀπὸ τὴν ἐπανάσταση τοῦ 1821 ἐπιβάλλει μᾶλλον ἓνα τέτοιο ἐγχείρημα.

Στὸ προαναφερθὲν ἄρθρο τοὺς ἦ Corneliu Dima-Drăgan καὶ ὁ Mihaï Caratasu, γράφουν: «Θὰ ἦταν δύσκολο νὰ ποῦμε μὲ βεβαιότητα ὅτι ἡ ἑλληνικὴ μετάφραση τοῦ γερμανικοῦ ἔργου ἀνήκει ἐπίσης στὸν λόγιό Ἰωάννη Κομνηνό· θὰ μπορούσαμε ὅμως νὰ τὸ ὑποθέσουμε, ἂν λάβουμε ὑπόψη μας τὴ γενικώτερη δομὴ τοῦ κώδικα στὸν ὁποῖο τὸ κείμενο περιέχεται⁹. Ἀντίθετα μπορούμε νὰ διατυπώσουμε μὲ ἀπόλυτη βεβαιότητα ὅτι τὸ γερμανικὸ προγνωστικὸ χρησίμευσε ὡς μοντέλο γιὰ τὴ σύνταξη τοῦ *Προγνωστικοῦ* ποὺ ὁ Ἰωάννης Κομνηνὸς ἀφιερῶνει στὸν στόλνικο Κωνσταντῖνο Καντακουζηνό»¹⁰. Ἐν τούτοις, ἔστω κι ἂν τὸ ἔργο τοῦ Στανισλάου Ρεϊνέρου Ἀξτελμείερ χρησίμευσε ὡς μοντέλο γιὰ τὴ σύνταξη τοῦ ἔργου τοῦ Ἰωάννη Κομνηνοῦ, τὰ δύο *Προγνωστικά* παρουσιάζουν μεγάλη διαφορὰ σὲ ὅ,τι ἀφορᾷ τὸ θρησκευτικὸ ἰδεολογικὸ τους περιεχόμενο. Ἐνῶ δηλαδὴ ὁ συγγραφέας τοῦ *Προγνωστικοῦ τῆς γενομένης ἐκλείψεως τοῦ ἡλίου...*, ὁ Ἰωάννης Κομνηνός, στηρίζει τὶς ἐσχατολογικὲς προσδοκίες του σὲ ἓνα φυσικὸ ἀστρολογικὸ φαινόμενο, τὴν ἔκλειψη τοῦ ἡλίου τῆς 13ης Σεπτεμβρίου 1690, τὸ ἑλληνικὸ κείμενο τοῦ *Προγνωστικοῦ τῶν Μοσχόβων* ἀναφέρει τὴν ἀστρολογία ὡς τελευταῖο μόνον ἐσχατολογικὸ ἐπιχείρημα. Θὰ ἔλεγε κάποιος ὅτι ὁ συγγραφέας του θέλει νὰ ἐπιβεβαιώσει καὶ μὲ τὴν

7. Ἀποτελούμενο ἀπὸ 94 φύλλα, δηλαδὴ τὸν ἴδιο ἀριθμὸ φύλλων μὲ ἐκεῖνα ποὺ περιέχουν τὸ *Προγνωστικὸν* (φ. 17α-110β) τοῦ κώδικα, ἀρ. 79, τῆς Βιέννης.

8. Βλ. Α. Argyriou, *Les Exegèses grecques de l'Apocalypse à l'époque turque*, Θεσσαλονίκη 1983, σ. 109.

9. Πρόκειται ἐμφανέστατα γιὰ τὴ δομὴ τοῦ codex supplementus graecus ἀρ. 79 καὶ ὄχι γιὰ τὸν συμπληρωματικὸ κώδικα ἀρ. 2 τῆς ἴδιας Βιβλιοθήκης, ὁ ὁποῖος περιέχει μόνον τὸ ἔργο τοῦ Θεοφυλάκτου Βουλγαρίας. Βλ. H. Hunger, *ὁ.π.*, σσ. 11-12.

10. C. Dima-Drăgan et M. Caratasu, «Un manuscrit grec inédit du docteur Jean Comnène», *ὁ.π.*, σ. 116.

τέχνη τῆς ἀστρολογίας τὶς διάφορες ἄλλες ἐσχατολογικὲς παραδόσεις ἀναφορικὰ μὲ τὸν ρόλο ποὺ θὰ ἔπαιζε ἡ Ρωσία στὴν ἀπελευθέρωση τῶν ὀρθοδόξων ραγιαδῶν ἀπὸ τοὺς Τούρκους τυράννους. Ἄλλωστε, οἱ ἀστρολογικὲς ἀναφορὲς τοῦ Προγνωστικοῦ τῶν Μοσχόβων εἶναι ἐλάχιστες καὶ φαίνεται νὰ ἔχουν ὡς πηγὴ τους κάποιους γαλλικοὺς ἀστρολογικοὺς ὑπολογισμοὺς, ὅπως θὰ δοῦμε παρακάτω. Κατὰ συνέπεια τὸ Προγνωστικὸν τῆς γενομένης ἐκλείψεως τοῦ ἡλίου... δὲν φαίνεται νὰ ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὸ γερμανικὸ ἢ τὸ ἐλληνικὸ Προγνωστικὸν τῶν Μοσχόβων καὶ οὔτε μπορεῖ νὰ γράφτηκε –στὴν ἐλληνικὴ του παραλλαγή βέβαια– ἀπὸ τὸν ἱατρὸ Ἰωάννη Κομνηνό. Ἄς πάρουμε ὅμως τὰ πράγματα ἀπὸ τὴν ἀρχή.

Τὸ Προγνωστικὸν τῶν Μοσχόβων, ποὺ μᾶς ἐνδιαφέρει ἐδῶ, σύγκειται ἀπὸ ἕναν ἀρκετὰ μεγάλο ἀριθμὸ σελίδων¹¹, ἀπὸ τὶς ὁποῖες ὅμως μόνον οἱ δεκαπέντε περίπου τελευταῖες¹² ἀναφέρονται ὄντως σὲ προφητεῖες, προρρήσεις ἢ προγνωστικὰ σχετικὰ μὲ τὴν ἀπελευθέρωση τῆς δούλης Ὁρθοδοξίας ἀπὸ τὴν τυραννία τῶν Τούρκων καὶ μὲ τὴν ἐγκατάσταση τοῦ τσάρου τῆς Ρωσίας τόσο στὸν αὐτοκρατορικὸ ὅσο καὶ στὸν πατριαρχικὸ θρόνο τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ὅλες οἱ ἄλλες σελίδες ἀποτελοῦν ἕνα εἶδος ἐπισκόπησης τῆς ἱστορίας τῆς Μοσκοβίας ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τοῦ τυράννου Ἰβάν Μιχαλοεβίτζη ὡς τὴν ἐποχὴ τοῦ τσάρου Πέτρου τοῦ Ἀλεξιοβίτση. Μιὰ ἐπισκόπηση τῆς ἱστορίας, τῆς γεωγραφίας, τῶν συγκοινωνιακῶν δικτύων, τῆς ἐσωτερικῆς παραγωγῆς, τοῦ ἐξωτερικοῦ ἐμπορίου, τῶν στρατιωτικῶν δυνάμεων καὶ τῆς ρωσικῆς διπλωματίας, μὲ ἀπώτερο σκοπὸ νὰ ἀποδειχθεῖ ὅτι ἡ Μοσκοβία τοῦ τζάρου Πέτρου εἶναι πλέον ἔτοιμη γιὰ τὴν ἀποστολὴ ποὺ ὁ Θεὸς τῆς ἔταξε, δηλαδὴ τὴν ἀπελευθέρωση τῆς Ὁρθοδοξίας καὶ τὴν ἐγκατάσταση μιᾶς πανίσχυρης καὶ πανένδοξης Ὁρθόδοξης Ἀνατολικῆς Αὐτοκρατορίας μὲ αὐτοκράτορα τὸν τσάρο τῆς Ρωσίας¹³.

11. 94 φύλλα (φ. 17α-110β) στὸν Κώδικα τῆς Βιέννης, 117 φύλλα στὸν κώδικα ἀρ. 172 καὶ 91 φύλλα στὸν κώδικα ἀρ. 173 τῆς Ἰ. Μ. Ἰβήρων.

12. Φύλλα 103β-110β στὸν κώδικα τῆς Βιβλιοθήκης τῆς Βιέννης, φ. 108β-116β στὸν κώδ. ἀριθ. 172, φ. 85α-91β στὸν κώδικα ἀρ. 173 τῆς Ἰ. Μ. Ἰβήρων.

13. «Καὶ διὰ νὰ συντομεύω τὸν λόγον λέγω ὅτι, ἂν ὁ Θεὸς χάριση μακροχρόνιαν ζωὴν τοῦ αὐτοκράτορος τούτου, θέλει μεταφέρει εἰς τὸ καλλήτερον τὸ βασίλειον τῶν Ῥώσων καὶ ὅλα τὰ ἤθη τους, ὅπου πλέον ἐκεῖνα τὰ πρῶτα νὰ λείψουν καὶ νὰ τὸ καταστήσουν περιδοξὸν καὶ ζηλωτὸν εἰς τὰ πέρατα τῆς οἰκουμένης» (Α, 69αβ). –

Ὅντως, τὰ πράγματα δείχνουν «ὅτι τώρα εἶναι ὁ ἀρμόδιος καιρὸς» τῆς ἐκπληρώσεως τῆς ἔνδοξης αὐτῆς ἀποστολῆς τῆς Μοσκοβίας. Γιὰ τὸν λόγο αὐτὸν ἀκριβῶς, τὸ Προγνωστικὸν τῶν Μοσκόβων ἀφιερώνει τὸ ἡμισυ σχεδὸν τῶν σελίδων του¹⁴ στὸν τσάρο Πέτρο Ἀλεξίεβιτς, τὴ βασιλεία του καὶ τὶς προετοιμασίες του γιὰ τὸν μεγάλο κατὰ τῶν Τούρκων πόλεμο.

Συνοψίζοντας τὸ περιεχόμενον τοῦ ἔργου του, νὰ τί γράφει ὁ ἴδιος ὁ συγγραφέας, στὸν «Πρόλογον πρὸς ἀναγνώστην φιλομαθὴν»: «Σύντομον εἶναι τὸ σύγγραμμα, διότι περιέχει γυμνὰ τὰ πράγματα καὶ τὰς ὑποθέσεις, τόσον ὅτι ἂν τις ἤθελε πολυπραγμονήσῃ καλῶς τοὺς γεωγραφικοὺς πίνακας, εὐκόλα θέλει δεχθῆ τὴν ἀλήθειαν τῶν ἐνταῦθα γραφομένων. Ἀπὸ τὴν τοποθεσίαν τῶν ἐπαρχιῶν θέλει δυνηθῆ βέβαια καμίαν φορὰν ἢ Μοσκοβία διὰ θαλάσσης καὶ ξηρᾶς νὰ περικυκλώσῃ τὴν Κωνσταντινούπολιν, ὅπου τὰ βασιλεία τῶν Τούρκων, καὶ ὅλην ὁμοῦ τὴν Κριμέαν. Ἀπὸ ὅλα τὰ μέρη δύνανται τὰ πολυαριθμητὰ τῶν Μοσκόβων στρατεύματα, μαζὶ μὲ τὴν ἀρμάδα τῶν φοβερῶν καραβιῶν ὅπου ἐτοιμάζεται ὅλο ἓνα νὰ περάσουν τὸν λιμένα τῆς Ἑλλησπόντου καὶ ἀπὸ τὰ δύο μέρη, καὶ τὴν Κωνσταντινούπολιν πανταχόθεν νὰ περιτριγυρίσουν διὰ ξηρᾶς καὶ θαλάσσης, καθὼς καὶ [εἰς] τὸ παρὸν βιβλιάριον παρεμπρὸς πλατύτερον θέλει ἀποδειχθῆ

«Εἶναι εὐκολώτατον νὰ ὑποτάξῃ ὁ βασιλεὺς τῆς Μοσκοβίας τὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ ὅλην τὴν Θράκην, καὶ τούτου γενομένου, ἐξάπαντος θέλει καθῆσει μονοκράτωρ εἰς τὸν θρόνον τῆς βασιλείας τῶν Τούρκων» (Α, 74αβ). Ἄλλωστε, ὁ προηγούμενος τῆς Ἰ. Μ. Ἰβήρων, γιὰ χάριν τοῦ ὁποίου ἀντιγράφηκε ὁ κώδ. ἀριθ. 172, γεμίζει, στίς 4 Μαΐου 1717, ὀλόκληρη τὴ λευκὴ σελίδα τοῦ φ. 117β, γράφοντας μὲ τὸ ἴδιο του τὸ χέρι τὸ ἐξῆς κείμενον: «Ἀπαρτίζεται τοῦτὶ τὸ δελτάριον ἢ βιβλιάριον τὸ περὶ τῆς κραταιᾶς καὶ θεοφρουρήτου βασιλείας τοῦ νῦν κρατοῦντος τῶν Ξανθῶν περιλαλήτου καὶ περιπτύστου καὶ περιτράνου καὶ κόσμῳ παντὶ περιφήμου καὶ δεδοξασμένου καὶ τροπαιοφόρου καὶ σταυροφόρου καὶ χριστοφόρου καὶ ὄντως μεγαλοφύχου καὶ γενναίου εὐσεβοῦς ἀνακτος, Πέτρου φημὶ τοῦ νέου Μακεδόνοιο καὶ ἄλλου Ἡρακλέους, διαλαμβάνον. Καὶ συμπερικλείεται ἢ τούτου γραφὴ καὶ ἀφήγησις ἅπαντα εἰς κόλλας εἰκοσιεννέα, ἦτοι εἰς τετράδια δεκατέσσερα καὶ ἡμισυ, φύλλα δὲ ἐκκαίδεκα πρὸς τοῖς ἑκατόν. Δίδεται δὲ παρὰ Δημητρίου τοῦ Δανιήλ, ἡμετέρου φοιτητοῦ. Πᾶς οὖν ὁ ἀναγινώσκων ὑπερευχέσθω τοῦ εὐσεβεστάτου ἀνακτος, ὅπως ὁ τῶν ἀνάκτων ἀναξ καὶ Θεὸς διὰ τὸ ἄπειρον αὐτοῦ ἔλεος ὑποτάξῃ ὑπὸ τοὺς πόδας αὐτοῦ παγκλήρως τὸν ἄπτερον νεοττόν. Εἶθε, γένοιτο, γένοιτο, ὦ Χριστέ, πόλου τε καὶ γῆς ἀναξ» (Β, 117α).

14. Στὴν πραγματικότητα ὀλόκληρο τὸ κείμενον ἀποσκοπεῖ στὴν ἀνάδειξιν τῆς ἀνωτερότητος καὶ τῆς μεγαλειότητος τοῦ τσάρου Πέτρου.

τὸ τοιοῦτον ἐγχείρημα. Πρῶτον φανερώνει ὁ συγγραφεὺς τοῦ παρόντος τὴν τοποθεσίαν τῆς Μοσχοβίας, ἔπειτα καὶ ταῖς συνήθειαις τῶν Μοσκόβων, τὰ ἀξιώματα, τὰ εἰσοδήματα καὶ ταῖς ἐξοδίας τοῦ αὐτοκράτορος. Μετὰ ταῦτα καὶ ἀπὸ ὅσους πολέμους ἔκαμαν ἀνάμεσα εἰς ῥν' χρόνους, τοὺς πλέον ἐξαιρέτους, ταῖς ἐκστρατείας καὶ ἐπανάστασες, τὴν τυραννίαν καὶ ὅσας χώρας ὑπέταξαν διηγᾶται¹⁵. Τελευταῖον καὶ περὶ τοῦ νῦν αὐτοκράτορος ἀναφέρει περιγράφοντας τὴν τελικὴν κατάστασιν, μὲ τὰς πολεμικὰς του ἐτοιμασίας, ἀπὸ τὰς ὁποίας λαμβάνομεν μεγάλην ἐλπίδα, ἔστοντας καὶ αὐτὸς ὁ ἄκρος βασιλεὺς θρέφει εἰς τὴν ψυχὴν του ζῆλον θερμότατον καὶ πόθον ἄμετρον, ὅτι νὰ ὑποτάξῃ, Θεοῦ βοηθοῦντος, τὸ ἀνατολικὸν βασίλειον τῶν Ἀγαρηνῶν, καθὼς κατὰ μέρος θέλει ἰδῆ» (Α, 18αβ).

Πράγματι, τὰ πέντε πρῶτα φύλλα εἶναι ἀφιερωμένα στὴ γεωγραφία τῆς Μοσχοβίας καὶ τοὺς ἀνθρώπους ποὺ κατοικοῦν ἀνατολικά, πέρα ἀπὸ τὰ ὄρια τῆς, στὴν παγερὴ Σιβηρία. Οἱ βάρβαροι Σκύθες περιγράφονται ὡς τερατόμορφα ἀνθρώπινα ὄντα ἀπὸ παλαιότερους συγγραφεῖς, ὅπως ὁ Πλίνιος, περιγραφή ποὺ ὁ συγγραφεὺς μας ἀπορρίπτει φροντίζοντας νὰ ἐρμηνεύσει τοὺς λόγους μιᾶς τέτοιας αὐταπάτης ἀπὸ τοὺς παλαιότερους (Α, 21β-22β). Βέβαια οὔτε οἱ Μοσκόβοι δέχονται ὅτι κατάγονται ἀπὸ τοὺς βάρβαρους Σκύθες. Καυχῶνται μάλιστα ὅτι εἶναι ἀπόγονοι τῶν Ἑλλήνων, πρᾶγμα ποῦ, σύμφωνα μὲ τὸν συγγραφεὶα μας πάντα, εἶναι ἀδύνατο νὰ ἀληθεύει. Οἱ Ἑλληνες ὑπῆρξαν ὁ ἀξιώτερος λαὸς τῆς ἀρχαιότητος¹⁶. Ἀντίθετα, οἱ Ρῶσοι εἶναι βυθισμένοι στὴν ἀμάθεια καὶ δὲν κατέχουν γραπτὰ ἢ ἄλλα μνημεῖα ποὺ νὰ πιστοποιοῦν

15. 1699-150=1549. Τὸ ἔτος 1547 ὁ Ἰβάν Δ' ὁ Τρομερὸς ἔλαβε τὸν τίτλο τοῦ τζάρου καὶ τὸ ἔτος 1550/1 πραγματοποιοῦνται οἱ πρῶτες Ἐθνοσυνελεύσεις στὴ Μόσχα.

16. «Ἀλλὰ διὰ νὰ ἔλθωμεν πάλιν εἰς τὸ προκείμενον, λέγομεν ὅτι οἱ Μοσκόβοι καυχῶνται πῶς τάχα νᾶχουν τὴν ἀρχὴν τοῦ γένους τους ἀπὸ τοὺς Γραικοὺς. Ὅμως οὔτε τὴν γλῶσσαν οὔτε τὰς τέχνας ἔλαβαν ἀπ' αὐτούς. Δὲν ἐστάθηκεν ἀπὸ κάτω εἰς ὅλην τὴν οἰκουμένην ἄλλο γένος ὁποῦ νὰ ἐπεννόησε τόσας τέχνας καὶ τόσας ἐπιστήμας ὡσὰν τὸ γένος τῶν Γραικῶν. Διότι τόσῃ εἶχαν τὴν φιλομάθειαν, ὁποῦ ἐξενιτεύθησαν πολλοὶ ἀπ' αὐτούς εἰς τὴν Συρίαν καὶ ἄλλοι εἰς τὴν Αἴγυπτον μὲ μεγάλαις καὶ πολλαῖς ἐξοδίαις, ὅταν εἰς αὐτούς ἀνθοῦσαν ἡ τέχναις καὶ ἡ ἐπιστήμας, μόνον διὰ νὰ μάθουν καὶ ἄλλαις περισσότεραις, καὶ νὰ ταῖς μεταφέρουν εἰς τὴν Ἑλλάδα, καθ' ἕνας εἰς τὴν πατρίδα του διὰ νὰ λάβῃ ἔπαινον εἰς τοὺς μετὰ ταῦτα ὡς πρῶτος ἐφευρετῆς, καὶ διὰ νὰ ταῖς αὐξήσουν καὶ νὰ ταῖς καλλωπίσουν καλλήτερα. Καὶ διὰ τοῦτο καὶ ὅσοι δὲν ἦσαν Ἑλληνες τοὺς ἐλογίαζαν διὰ βαρβάρους» (Α, 22β-23α).

τὴν ἰσχυριζόμενη καταγωγή τους καὶ τὶς ρίζες τους¹⁷. Ὅσο γιὰ τὰ ἦθη καὶ ἔθιμά τους, ὁ συγγραφέας προτιμᾷ νὰ μὴν τὰ περιγράψει· τέτοιοι δὲν εἶναι ἄλλωστε ὁ σκοπός του (Α, 23β).

Τὸ πολίτευμα τῆς Μοσχοβίας εἶναι μοναρχικό, δεσποτικό, ἀπολυταρχικό καὶ σχεδὸν τυραννικό. Ὁ συγγραφέας ἀναφέρεται ἐπίσης στὰ σύμβολα τῶν Ρώσων: στὸν δικέφαλο ἀετό, τὶς βασιλικὲς κορώνες, τὸν καβαλλάρη ἅγιο Γεώργιο ἢ ἅγιο Βλαδίμηρο ποὺ κατασπαράσσει τὸν δράκοντα. Τὸ ὄνομα τζάρος προέρχεται ἀπὸ τὴ λέξη καίσαρ, ποὺ σημαίνει αὐτοκράτωρ. Τὸ ἰδιοποιήθηκε πρῶτα ὁ Ἴβαν ὁ Τρομερός¹⁸, ποὺ ἐκαυχᾶτο ὅτι ἦταν ἀπόγονος τῶν Ρωμαίων αὐτοκρατόρων (Α, 23β-24β). Ἐπιμένει ἀρκετὰ στὴ βασιλεία τοῦ Ἴβαν τοῦ Τρομεροῦ, τοῦ ὁποῖου ἡ ἀπολυταρχική, τυραννική καὶ αἰμοβόρα συμπεριφορὰ περιγράφεται μὲ τὰ πῖο μελανὰ χρώματα (Α, 23β-29β) καὶ δίνει, μεταξὺ ἄλλων, ὡς παράδειγμα τοῦ χαρακτῆρα του τὴν κατάληψη καὶ καταστροφή τοῦ Νόβγκοροδ (Α, 24β-28α). Ὅμως, κατὰ περίεργο τρόπο, ἐνῶ ὁ συγγραφέας πιστεύει ὅτι τὸ Νόβγκοροδ τιμωρήθηκε ἀπὸ τὸν Θεὸ γιὰ τὴν ὑπερηφάνειά του (Α, 26β-28β), στὴ συνέχεια παρουσιάζει τὴν καταστροφή αὐτὴ ὡς παράδειγμα τῆς ἀγριότητος καὶ τῆς βαρβαρότητας τοῦ Ἴβαν τοῦ Τρομεροῦ (Α, 28αβ).

Μετὰ ἀπὸ τὴ βασιλεία τοῦ Ἴβαν, ἡ μοναρχία καθίσταται κάπως ἡπιότερη, πῖο πολιτισμένη καὶ ἡ Μοσχοβία ἐπιτελεῖ τεράστια ἄλλατα συγκρότησης καὶ ἀνάπτυξης, ὅμως τὸ πολίτευμά της δὲν παύει νὰ εἶναι ἀπολυταρχικό. Ὁ συγγραφέας ἀφιερώνει πολλὰς σελίδες (Α, 29β-39β) στὴν περιγραφή τοῦ μοναρχικοῦ πολιτεύματος τῆς Μοσχοβίας καὶ τῆς λειτουργίας του: σχέσεις τοῦ τσάρου μὲ τὸν λαό, τοὺς ἄρχοντες, τοὺς κρατικούς (αὐτοκρατορικούς) ὑπαλλήλους· συγκοινωνιακὸ δίκτυο

17. Οἱ παραπάνω σκέψεις δείχνουν, χωρὶς βέβαια νὰ εἶναι αὐτὸ ἀπαραίτητο, ὅτι ὁ συγγραφέας τῆς ἐλληνικῆς παραλλαγῆς τοῦ *Χρησμολογίου τῶν Μοσχόβων* συνηγορεῖ λιγώτερο ὑπὲρ μιᾶς ἐλληνικῆς καταγωγῆς τοῦ συγγραφέα καὶ περισσότερο ὑπὲρ τῆς βεβαιότητος ἐνὸς θερμοῦ ὄπαδοῦ τοῦ Εὐρωπαϊκοῦ Διαφωτισμοῦ. Ἡ προσοχὴ πάλι, μὲ τὴν ὁποία ὁ συγγραφέας ἀναπτύσσει ἀπὸ τὴ μία μεριὰ τὴν ἀνάγκη συμφωνίας καὶ φιλίας μεταξὺ τῶν Λέχων (Πολωνῶν) καὶ τῶν Μοσχόβων καὶ ἀπὸ τὴν ἄλλη τὶς ἀγαθὲς διπλωματικὲς σχέσεις τοῦ τσάρου μὲ τὸν καίσαρα (τὸν αὐτοκράτορα τῆς Ἁγίας Ρωμαϊκῆς Αὐτοκρατορίας), δείχνει ὅτι πρόκειται περὶ Γερμανοῦ λογίου ποὺ γνωρίζει καλὰ τὴ διπλωματικὴ ἱστορία τῆς ἐποχῆς του.

18. Ὁ συγγραφέας μας τοποθετεῖ τὸ γεγονός αὐτὸ στὸ ἔτος 1560 (Α, 24α).

(ταχυδρομεία) και διπλωματική δραστηριότητα της Μοσχοβίας: εμπόριο έσωτερικό και έξωτερο της χώρας, που είναι πρώτιστα αυτοκρατορικό· έσοδα και έξοδα του τσάρου· στρατιωτικές δυνάμεις της Μοσχοβίας, όργάνωση του στρατού και απαιτούμενες για τή συντήρησή του δαπάνες.

Στή συνέχεια (Α, 40α-50β) τὸ κείμενο μᾶς δίνει μία σύντομη ἐξιστόρηση τῆς ἀνάρρησης στὸ θρόνο τοῦ κάθε αὐτοκράτορα, ἰδιαιτέρα τοῦ τρόπου ἀνάρρησής του καὶ τῆς λειτουργίας τῶν Ἐθνικῶν Συνελεύσεων, καθὼς καὶ τῶν σπουδαιότερων γεγονότων, στρατιωτικῶν κυρίως, κατὰ τὴ διάρκεια τῆς βασιλείας τους, ἀπὸ τὴν ἄνοδο στὸν θρόνο τοῦ Ἰβάν τοῦ Τρομεροῦ ὡς ἐκείνη τοῦ Πέτρου Ἀλεξίοβιτς καὶ τοῦ ἀδελφοῦ του Ἰωάννη (1587-1682)¹⁹.

Ὁ συγγραφέας σημειώνει ἰδιαιτέρα τὶς διπλωματικὲς σχέσεις, τὶς διασυνδέσεις καὶ συμμαχίες τοῦ Πέτρου μὲ ὅλες τὶς εὐρωπαϊκὲς δυνάμεις καὶ μὲ τὴν Τουρκία, ἐπιμένει δὲ στὶς φιλικὲς σχέσεις τοῦ τσάρου τῆς Μοσχοβίας μὲ τὸν καίσαρα τῆς Ἁγίας Ρωμαϊκῆς Αὐτοκρατορίας, φιλία στὴν ὁποία ἐπανερχεται σὲ κάθε εὐκαιρία²⁰. Ἄλλωστε κι αὐτὸ τὸ μουσουλμανικὸ κράτος τῆς Περσίας δὲν θὰ ἀργήσει νὰ ἐκδηλώσει τὶς ἐχθρικές του διαθέσεις ἐναντι τῶν Ὀθωμανῶν. Ἐνας μεγάλος ἀριθμὸς σελίδων (Α, 83α-98β) ἀφιερώνεται στὴν ἰσχυρὴ γείτονα τῆς Μοσχοβίας, τὴ Λεχία (Πολωνία), τὴν ὁποία ὁ συγγραφέας θέλει νὰ πείσει ὅτι ἔχει νὰ ἀποκομίσει κέρδη πολλὰ καὶ μεγάλα, ἐδαφικὰ καὶ ἄλλα, ἀπὸ τὴ συμμαχία τῆς μὲ τὴ Ρωσία. Ὅλες οἱ χριστιανικὲς δυνάμεις τῆς Δύσεως ὁμογνωμοῦν σήμερα καὶ εἶναι ἔτοιμες νὰ συμμετάσχουν στὸν πόλεμο κατὰ τῆς Τουρκίας, στὸν ὁποῖο ἐτοιμάζεται οικονομικὰ καὶ στρατιωτικὰ ἡ Ρωσία. Ἄλλωστε ἡ Ὀθωμανικὴ αὐτοκρατορία δὲν

19. «Ὅλας ἐκεῖνας τὰς ἐπαναστάσεις καὶ τοὺς ἐμφυλίους πολέμους, ὅπου ἔγιναν ἀπὸ τὸν καιρὸν τοῦ Ἰβάν Βασιλειοβίτζου καὶ ἕως τὴν σήμερον» (Α, 50β).

20. «Τούτη ἡ φιλία καὶ ἡ ὁμόνοια ὅπου εἶναι τώρα μεταξὺ τοῦ καίσαρα καὶ τοῦ αὐτοκράτορα τῆς Μοσχοβίας τυχαίνει νὰ βαστᾶται καὶ νὰ φυλάττεται πολλὰ στερεά. Ἄν ἀκολουθήσῃ καὶ ἡ ἔνωση τῶν Ἐκκλησιῶν [στὴν Τρανσυλβανία συζητοῦσαν τότε οἱ ὀρθόδοξοι καὶ οἱ καθολικοὶ ἕνα σχέδιο ἐνώσεως τῶν δύο Ἐκκλησιῶν], τότε ὁ δικέφαλος ἀετός, ὅπου ἀπὸ τὸν Ἰβάν Βασιλεβίτζη τὸ πρῶτον ἐγράφηκεν εἰς τὰ φλάμπουρα, θέλει γνωρισθῆ πῶς ἦτο σημεῖον προδηλωτικὸν τῶν μελλόντων, πῶς ἔχουσι νὰ γένη καμμίαν φορὰν ἔνωσις συνοικεσίου καὶ χαρᾶς ἀναμεταξὺ εἰς τὸν αὐτοκράτορα τῆς Μοσχοβίας καὶ εἰς τὴν καισαρικὴν πριγκιπέσσαν» (Α, 100β).

παρουσιάζεται σήμερα (1698/9) τόσο ισχυρή, όσο ήταν πριν από την αποτυχία των Τούρκων μπροστά στα τείχη της Βιέννης (1683).

Ο τσάρος Πέτρος παρομοιάζεται (Α, 62α) με τον ισχυρό άγγελο της Αποκαλύψεως, ο οποίος «έθηκε» τον ένα πύρινο πόδα του επί της ξηράς και τον άλλον επί της θαλάσσης²¹, γιατί οι στρατιωτικές δυνάμεις που διαθέτει ο μονάρχης της Μοσχοβίας γύρω στα 1700, τόσο στην ξηρά όσο και στη θάλασσα, και που έχει τη δυνατότητα να συντηρήσει, είναι όσο ποτέ ισχυρές, ιδιαίτερα μετά από την κατασκευή του πολεμικού λιμένας του Άζακίου (Αζόφ). Αν στις ρωσικές στρατιωτικές δυνάμεις και στον πλοῦτο της Μοσχοβίας προσθέσει κανείς, από τη μιὰ μεριά τις συμμαχίες που ο τσάρος έχει συνάψει με όλες τις ευρωπαϊκές αὐλές, από την άλλη μεριά, τὸ εὐάλωτον τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐξαιτίας τῆς γεωγραφικῆς τῆς θέσεως καὶ τῆς ἐσωτερικῆς δομῆς τῆς (δρόμοι στενοὶ καὶ σπίτια ξύλινα πὺ εὐνοοῦν τὴν πυρκαγιά), κι ἀκόμη τὸν διακαῆ πόθο τῶν ὀρθοδόξων νὰ ἀπελευθερωθοῦν, εὐκόλα συμπεραίνει ὅτι ὁ τωρινὸς καιρὸς εἶναι «ὁ πλέον ἀρμόδιος» (Α, 100β-103β) γιὰ ἕναν γενικὸ κατὰ τῆς Τουρκίας πόλεμο. Πρέπει ὅμως ὅλες οἱ χριστιανικὲς δυνάμεις νὰ ὁμογνημῆσουν πάνω σὲ αὐτό, νὰ συμμαχήσουν καὶ νὰ ἐνώσουν τὶς δυνάμεις τους. Ὅλες οἱ χῶρες ἔχουν νὰ κερδίσουν ἀπὸ τὴν καταστροφὴ τῆς Τουρκίας, ιδιαίτερα ἡ Λεχία πὺ θὰ προσαρτήσῃ ἐδάφη κατεχόμενα τώρα ἀπὸ τοὺς Ὀθωμανοὺς. Ἡ Κωνσταντινούπολη καὶ ὅλη ἡ ὀρθόδοξη Ἀνατολή πρέπει νὰ ἀπελευθερωθοῦν ἀπὸ τὴν τυραννία τῶν Τούρκων. Οἱ ὀρθόδοξοι κάτοικοι τῆς Κωνσταντινουπόλεως εἶναι ἔτοιμοι νὰ βοηθήσουν τοὺς συμμάχους στὸν πόλεμο κατὰ τῆς Τουρκίας. «Ἐξω ἀπὸ τοῦτα», σημειώνει ὁ συγγραφέας, «μεγάλον ἔπαινον θέλει λάβῃ ὁ βασιλεὺς τῆς Μοσχοβίας καὶ εὐφημίαν» ἀπὸ τοὺς Κωνσταντινοπολίτες χριστιανοὺς, «οἱ ὅποιοι δὲν κάμνουσιν ἄλλον καθεκάστην εἰς ταῖς ἐκκλησίαις παρὰ μόνον νὰ παρακαλοῦν

21. Ἀποκ. 10, 1-3. «Ἐπειδὴ ὁ ἰσχυρότατος ἄγγελος ἐκεῖνος, διὰ τὸν ὅποιον διηγῆται ὁ Ἰωάννης ἐν τῇ Ἀποκαλύψει πῶς ἔχει τὸ ἕνα τοῦ ποδᾶρι εἰς τὴν γῆν καὶ τὸ ἕτερον εἰς τὴν θάλασσαν, δὲν δηλοῖ ἄλλον παρὰ μόνον ὅτι ἐκεῖνος εἶναι ὁ μέγας καὶ ἰσχυρὸς βασιλεὺς ὁποῦ ἡμπορεῖ νὰ δείξῃ τὴν δυνάμιν του καὶ τὴν ἐξουσίαν του καὶ εἰς τὴν θάλασσαν καὶ εἰς τὴν ξηράν» (Α, 62α). Στὰ 1717, ὁ προηγούμενος τῆς Ἰερᾶς Μονῆς Ἰβήρων Νεόφυτος ἀποκαλεῖ τὸν Μέγα Πέτρο Μακεδόνα (Αλέξανδρο) καὶ Ἡρακλῆ (βλ. παραπ., ὑπόσημ. ἀριθ. 13, τὸ κείμενο τοῦ σημειώματός του, ὅπου στὸν τσάρο Πέτρο προσδίδονται πληθώρα ἄλλων κοσμητικῶν ἐπιθέτων).

τὸν Θεὸν καὶ νὰ δέωνται διὰ τὸν αὐτοκράτορα τῆς Μοσκοβίας καὶ αὐτοὶ τῆς ὥρας θέλουν εἶσται ἐδικοί του καὶ συνεργοὶ του καὶ ὁδηγοὶ εἰς τὰ πάντα» (Α, 92α). Ἄλλοῦ, σὲ μιὰ ἀρκετὰ ἐκτενῆ καὶ λίαν συγκινητικὴ περιγραφή τῆς ἄλωσης τῆς Κωνσταντινουπόλεως (1453), ὁ συγγραφέας καταλήγει μὲ τὴν ἐρώτησι: «Ποῖος λοιπὸν ἀπὸ τοὺς χριστιανοὺς βασιλεῖς καὶ αὐθένταις, ἀκούοντας τὴν τοσαύτην τῶν Ἀγαρηνῶν ἀσπλαχνίαν καὶ ἀγριότητα καὶ τυραννίαν ὅπου ἔκαμναν καὶ κάμνουν εἰς τοὺς ταλαιπώρους χριστιανούς, κάθεται ὡς λιθοκάρδιος καὶ δὲν παρακινᾶται νὰ σηκωθῆ εἰς πόλεμον ἐναντίον τῶν ἀσεβῶν διὰ νὰ ἐλευθερώσῃ τὴν θαυμαστὴν ταύτην πόλιν ἀπὸ τὴν δεινὴν τῆς σκλαβίαν, ὅπου νὰ ἔλθῃ πάλιν εἰς τὴν ἐξουσίαν τῶν ὀρθοδόξων ὡς νόμιμος καὶ δικαία κληρονομία, μάλιστα τώρα ὅπου ἔφθασεν ἡ ὥρα τῆς ἀπελευθερώσεώς της;» Καὶ συνεχίζει: «Ἡ στρατά εἶναι ἐτοιμη καὶ ἰσασμένη ὅπου πηγαίνει εἰς αὐτὴν τὴν Κωνσταντινούπολιν, ἡ ἄλωσις καὶ τὸ πάρσιμό της εἶναι πολλὰ εὐκόλον» (Α, 79β-80α). Ὁ συγγραφέας εἶναι λοιπὸν ἰδιαίτερα αἰσιόδοξος καὶ ἀπόλυτα βέβαιος γιὰ τὴν τελικὴ νίκη, γιὰ τὴν ἀπελευθέρωσι τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ τῆς Ἀνατολῆς, γιὰ τὴν παγκόσμια δόξα τοῦ τσάρου καὶ τὴν ἀναγνώριση τῆς δυνάμεώς του ἀπὸ ὅλες τὶς ἄλλες δυνάμεις. Πρὸς τὴν κατεύθυνση αὐτῆ, ἰδιαίτερη σημασία ἀποκτοῦν οἱ σκέψεις καὶ ἐλπίδες τοῦ προηγουμένου Νεοφύτου²², γιὰ τὴν γράφτηκαν στὰ 1717.

Ἐκτὸς ἀπὸ τοὺς πολιτικούς, οἰκονομικούς καὶ στρατιωτικούς λόγους, τοὺς ὁποίους ὁ συγγραφέας ἔχει ἤδη ἀπαριθμήσει καὶ ἀναπτύξει διὰ μακρῶν, καὶ οἱ ὅποιοι ὁδηγοῦν στὸ συμπέρασμα αὐτό, ὑπάρχουν καὶ λόγοι θρησκευτικοί: οἱ προφητεῖες, οἱ προρρήσεις, οἱ χρησμοὶ καὶ οἱ ἀστρολογικοὶ ὑπολογισμοὶ ὁδηγοῦν ἀδιάψευστα στὸ ἴδιο αὐτὸ συμπέρασμα. Ὁ συγγραφέας παραθέτει τέσσερις προφητεῖες τοῦ ἀνατολικοῦ θρησκευτικοῦ χώρου ἀναφερόμενες στὴν ἀπελευθέρωσι τῆς Κωνσταντινουπόλεως, καθὼς ἐπίσης καὶ τὴν πρόρρηση τοῦ Λέοντος Κλαβίου ποὺ εἶναι πρόρρηση ἀστρολογικῆ δυτικῆς προελεύσεως. Οἱ ἐν λόγω προφητεῖες εἶναι βέβαια ὅλες γνωστές. Ὁ συγγραφέας ὅμως δὲν φαίνεται νὰ τὶς γνωρίζει ἄμεσα, ἀπὸ κάποιον γραπτὸ κείμενο ἀπὸ τὸ ὁποῖο τὶς ἀντιγράφει, ἀλλὰ στὶς γενικὲς τοὺς γραμμές, μᾶλλον ἐξ ἀκοῆς καὶ λίγο-πολὺ ἀλλοιωμένες. Ἡ γνωστὴ προφητεία ἢ παράδοσις τῆς

22. Βλ. παραπ., ὑποσημ. 13.

κόκκινης μηλιάς, ἐπὶ παραδείγματι, ἡ προσδοκία δηλαδή ὅτι οἱ Τοῦρκοι θὰ ἐκδιωχθοῦν πέρα ἀπὸ τὴν κόκκινη μηλιά, παρουσιάζεται ἐδῶ στὴν ἐκδοχὴ τοῦ κόκκινου μήλου, γιατί ἔτσι προσαρμόζεται καλύτερα στὴ στρατιωτικὴ δύναμη τῶν Ρώσων πάνω στὴν ὁποία στηρίζεται ἡ ἐλπίδα ἀπελευθέρωσης τῆς Ὀρθοδοξίας. Ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριά, ἡ πολυθρύλητη προφητεία περὶ «τοῦ Ξανθοῦ Γένους» μεταβάλλεται σὲ προφητεία «τῶν ξανθῶν παιδιῶν», δίδοντας ἔτσι τὴ δυνατότητα νὰ συμπεριληφθοῦν σὲ αὐτὴν οἱ Λέχοι καὶ οἱ Πέρσες. Ἡ Λεχία περιλαμβάνεται ἄλλωστε, λόγω τῆς γεωγραφικῆς τῆς θέσεως, καὶ στὴν προφητεία περὶ τῶν λαῶν τοῦ Βορρᾶ, ἐνῶ ἡ πρόρρηση τοῦ Κλαβίου ἐμπλέκει καὶ ἄλλες δυτικὲς δυνάμεις στὸ ἔργο τῆς ἀπελευθέρωσης. Ἡ πρόρρηση αὐτὴ ὄχι μόνον ἀπορρέει ἀπὸ ἀστρολογικοὺς ὑπολογισμοὺς, ἀλλὰ καὶ δείχνει φανερὰ ὅτι ἔχει πηγὲς γαλλικὲς, ἀφοῦ ἀφορᾶ πρῶτιστα τὸ Γαλλικὸ βασίλειο²³. Ἡ σπουδαιότερη ἀπὸ τίς προφητείες αὐτὲς εἶναι βέβαια ἐκείνη ποὺ προέρχεται ἀπὸ τίς μουσουλμανικὲς δοξασίες, σύμφωνα μὲ τὴν ὁποία ἡ θρησκεία τοῦ Μωάμεθ ἔμελλε νὰ βασιλεύσει ἐπὶ χίλια μόνον ἔτη. Ὅσο γιὰ τὴν προφητεία γιὰ τοὺς Βόρειους λαοὺς, ἀναφέρεται στὴν κοινὴ πίστη Χριστιανῶν καὶ Μουσουλμάνων ὅτι βάρβαρα βόρεια ἔθνη, εἴτε αὐτὰ εἶναι οἱ Γῶγ καὶ οἱ Μαγῶγ εἴτε εἶναι οἱ Σκύθες καὶ ἄλλα βάρβαρα ἔθνη, θὰ ἔλθουν στοὺς ἐσχάτους χρόνους νὰ ἀλλάξουν τὸν ροῦν τῆς ἱστορίας²⁴.

Τὸ Προγνωστικὸν τῶν Μοσκόβων δὲν εἶναι ἔργο τοῦ Ἰωάννη Κομνηνοῦ καὶ ἀποτελεῖ πιστὴ σχεδὸν μετάφραση τοῦ γερμανικοῦ ἔργου ποὺ ἐκδόθηκε «ἐν Αὐγούστη» στὰ 1698, ἀγνοῦμε ὅμως ποιὸς εἶναι ὁ μεταφραστὴς-διασκευαστὴς του. Γράφτηκε σὲ μία στιγμή (1697-1699) ποὺ ὁ Πέτρος δὲν εἶναι ἀκόμη ὁ ἰσχυρὸς μονάρχης ποὺ ἡ Εὐρώπη θὰ γνωρίσει στὴ συνέχεια. Ἡ καλύτερα, ὁ συγγραφέας του μᾶς παρουσιάζει ἕναν τσάρο τέτοιον ποὺ ὁ συγγραφέας θὰ ἤθελε νὰ εἶναι ἢ ποὺ θὰ εἶναι πολὺ ἀργότερα. Ὁ Πέτρος δὲν γίνεται τσάρος, μονάρχης πραγματικὰ αὐτόνομος, παρὰ τὸ 1698, ὕστερα ἀπὸ τὸ κλείσιμο στὸ μοναστήρι τῆς ἀδελφῆς του Σοφίας, ποὺ στὴν οὐσία κατεῖχε ὡς τότε τὰ ἡνία τοῦ Κράτους. Τότε μόνον κατορθώνει νὰ ἀπαλλοτριωθεῖ ἀπὸ

23. Βλ. πρόχειρα P. Bayle, *Dictionnaire historique et critique*, III, 168· G. L. Potestà, *Le dernier Messie. Prophétie et Souveraineté au Moyen Age*, Les Belles Lettres, Paris 2014.

24. Βλ. τίς ὑποσημειώσεις ποὺ συνοδεύουν τὸ ἐκδιδόμενο κείμενο, σ.237 κ.έ.

τὸ παρελθὸν καὶ νὰ συνεχίσει ἐλεύθερος πλέον τὸν δικό του δρόμο. Βέβαια, ἤδη ἀπὸ τὸ ἔτος 1697 καταβάλλει προσπάθειες νὰ διευρύνει καὶ νὰ ἐνδυναμώσει τὴ συνθήκη τοῦ 1686, προσελκύοντας σὲ αὐτὴν καὶ τὸν βασιλέα τῆς Ἀγγλίας Λεοπόλδο. Πραγματοποιεῖ δὲ (1697-1698) τὸ πρῶτο του μεγάλο ταξίδι στὴν Εὐρώπη. Στὰ 1699, οἱ προσπάθειές του νὰ ὀργανώσει μία σταυροφορία κατὰ τῶν Τούρκων ἀποτυγχάνουν λόγω τῆς στάσεως τῆς Γαλλίας. Αὐτὴν ἀκριβῶς τὴ διετία πρέπει νὰ γράφτηκε τὸ *Προγνωστικόν*. Γιατί, στὰ 1700, ὁ τσάρος εἶναι ὑποχρεωμένος νὰ συνάψει εἰρήνη μὲ τὴν Τουρκία, ἐμπλακεῖς σὲ πόλεμο μὲ τὴ Σουηδία, ὁ ὁποῖος θὰ διαρκέσει ὡς τὰ 1721. Στὴ συνέχεια, ὅσο ἡ φήμη καὶ ἡ δόξα τοῦ τσάρου Πέτρου αὐξάνονται στὴν Εὐρώπη, τόσο βαθύτερα ριζώνει καὶ αὐξάνεται στὶς καρδιές τῶν ὀρθοδόξων ραγιάδων τῶν Βαλκανίων καὶ ἡ ἰδέα τοῦ Μεσσία-ἀπελευθερωτῆ τους καὶ αὐτοκράτορα τῆς νέας Ὀρθόδοξης Ἀνατολικῆς Αὐτοκρατορίας.

Τὸ *Προγνωστικόν τῶν Μοσκόβων* συντάχθηκε μὲ σκοπὸ νὰ προωθήσει τὴν ἰδέα τοῦ τσάρου Πέτρου ὡς μονάρχη καὶ αὐτοκράτορα τῆς Μεγάλης Ὀρθόδοξης Ἀνατολικῆς Αὐτοκρατορίας. Μὲ ἄλλα λόγια, ὁ συγγραφέας διεκδικεῖ ἐδῶ γιὰ τὸν τσάρο τῆς Ρωσίας τὴ θέση τοῦ Μεσσία πού διεκδικοῦσαν ὡς τώρα στὴ Δύση, μὲ πληθώρα προφητειῶν, προρρησεων καὶ ἀστρολογικῶν ὑπολογισμῶν, ὁ αὐτοκράτωρ τῆς Ἁγίας Ρωμικῆς Αὐτοκρατορίας καὶ ὁ βασιλεὺς τῆς Γαλλίας, σὲ ὀρισμένες δὲ ἱστορικὲς στιγμὲς καὶ ὁ βασιλεὺς τῆς Ἰσπανίας ἢ τῆς Ἀγγλίας. Καὶ καθὼς παρατηροῦμε, στὰ 1717 ὁ πόθος αὐτὸς εἶναι ἀκόμη πιὸ συνειδητὸς καὶ πιὸ βαθὺς στὴν καρδιὰ τοῦ προηγουμένου Νεοφύτου.

Δὲν θεωρήσαμε ἀναγκαῖα τὴν ἔκδοση ὀλοκλήρου τοῦ κειμένου τοῦ *Προγνωστικοῦ*, ἂν καὶ τὸ περιεχόμενό του δὲν στερεῖται ἐνδιαφέροντος, γιὰ τὴν ἱστορία καὶ τὴ διπλωματία τῆς Ρωσίας ἰδιαίτερα. Τὸ δικό μας ἐνδιαφέρον ἐπικεντρώθηκε στὸ ἐσχατολογικὸ του περιεχόμενο, αὐτὸ πού δίνει καὶ τὸν τίτλο στὸ ὅλο ἔργο. Ἐκδίδουμε ὅμως τὴν ἐπιστολὴ πρὸς τὸν ἀναγνώστη (Α, 18αβ), ἀφοῦ οἱ Corneliu Dima-Drăgan καὶ Mihai Caratasu μᾶς προσέφεραν τὴν ἔκδοση τῆς ἐπιστολῆς τοῦ Ἰωάννη Κομνηνοῦ πρὸς τὸν στόλνικο Κωνσταντῖνο Καντακουζηνό²⁵. Ἡ ἔκδοση πού ἀκολουθεῖ στηρίζεται κυρίως πάνω στὸ χειρόγραφο τῆς Βιέννης (Α),

25. Ὁ.π., σ. 2abc.

τὸ ὁποῖο, ὅπως ἀναφέρει στὸ τέλος (φ. 110β), «ἐγράφη διὰ χειρὸς Μιχαήλ τοῦ Βυζαντίου..., ἐν ἔτει σωτηρίῳ ,αχλθ', Μαΐῳ μηνὶ ἐν Βουκουρεστίῳ» (Βουκουρέστι, Μάιος 1699), εἶναι δηλαδὴ τὸ παλαιότερο γνωστό. Εἶναι ἐπίσης τὸ πιὸ εὐανάγνωστο, τὸ πιὸ προσεγμένο, τὸ πιὸ καλαίσθητο καὶ μὲ τὰ λιγώτερα ὀρθογραφικὰ σφάλματα²⁶. Ἡ ἀντιπαραβολὴ τοῦ βέβαια μὲ τὰ δυὸ ἀγιορειτικὰ χειρόγραφα ἔγινε μὲ τὴ δέουσα προσοχὴ καὶ ἀκρίβεια. Τὰ χειρόγραφα τῆς Ἰ. Μ. Ἰβήρων ἐκτελέσθησαν τὸ ἓνα ὕστερ' ἀπὸ τὸ ἄλλο περίπου δέκα ὀχτῶ χρόνια ἀργότερα. Ὁ κώδικας 172 (B) ὑπῆρξε κτῆμα τοῦ Νεόφυτου, προηγούμενου τῆς Ἰ. Μ. Ἰβήρων²⁷, ἀπὸ τῆς 11 Σεπτεμβρίου τοῦ ἔτους 1717. Ὁ Νεόφυτος εἶχε παραγγείλει, φαίνεται, τὴν ἐκτέλεσίν του στὸν «μαθητὴν» του Δημήτριον τοῦ Δανιήλ καὶ ἡ ἀντιγραφή «ἐτελειώθη» στῆς 4 Μαΐου 1717. Τὸ γεγονός ὅτι ἡ πρώτη ὑπογραφή τοῦ Νεοφύτου συνοδεύεται ἀπὸ τὴν ἡμερομηνία «,αψιζ' Σεπτεμβρίου ια,η», σημαίνει ἀσφαλῶς ὅτι ἡ ἀντιγραφή τοῦ χειρογράφου τελείωσε στῆς 4 Μαΐου 1717, κάπου στὸ Βουκουρέστι ἢ στὴ Βιέννη καὶ ὅτι ἤλθε στὴν κατοχὴ τοῦ Νεοφύτου στῆς 11 Σεπτεμβρίου τοῦ ἰδίου ἔτους. Ἡ ἐκτέλεση εἶναι προσεγμένη καὶ καλαίσθητη, μὲ ἰδιαίτερη καλλιτεχνικὴ ἐπιμέλεια γιὰ τὸ ἀρχικὸ

26. Τὸ ὄνομα τοῦ αὐτοκράτορα Πέτρου, στῆς ἑξὶ φορὲς ποὺ ἀναφέρεται, γράφεται μὲ γράμματα κεφαλαῖα, παχειὰ καὶ καλλιγραφημένα. Κατὰ τὸν ἴδιο τρόπο εἶναι γραμμένο καὶ τὸ πρῶτο γράμμα τῆς πρώτης παραγράφου τοῦ κάθε ὑποκεφαλαίου, ἐνῶ τὸ ἀρχικὸ γράμμα τοῦ τίτλου ἐκάστου ἀπὸ τὰ 23 ἢ 24 ὑποκεφάλαια καθὼς καὶ τῆς καθεμιᾶς παραγράφου εἶναι κάπως μεγαλύτερο καὶ παχύτερο. Στὸ ἀριστερὸ ἢ τὸ δεξιὸ περιθώριο τῶν φφ. 35β, 52β, 58β, 79α καὶ 109β διαβάζουμε τὶς λέξεις: *ἀνταπόση, πρέσβεις, τόπον, ἐσβύσθησαν καὶ μάστιξ* ποὺ ἀντικαθιστοῦν ἀντίστοιχα τὶς σβησμένες λέξεις τοῦ κειμένου: *ἀνταποδόση, μοσκόβους, τρόπον, ἐβυθήσθησαν καὶ μάστιξ*. ἐπίσης τρεῖς ἐπεξηγήσεις: τὴ μία (τὰ ἡσυχαστικὰ σπίτια ὅπου εἶναι διωρισμένα διὰ σπουδῆν καὶ μελέτην) στὸ ἀριστερὸ περιθώριο τοῦ φ. 72β, ἀπέναντι ἀπὸ τὴ λέξη *μουσεῖον* τὴ δευτέρα (Τοῦτος ἦτον μητροπολίτης τοῦ Μοσκοβίου εἰς τὸν καιρὸν τῆς ἡ ψευδοσυνόδου ἀποστάτησεν εἰς τὴν Ῥώμην καὶ ἔγινε καρδινάλιος) στὸ ἀριστερὸ ἐπίσης περιθώριο τοῦ φ. 79β γιὰ νὰ προσδιορίσει τὸν Μόσχας Ἰσίδωρον, ὁ ὁποῖος συνελήφθη ἀπὸ τοὺς Τούρκους προσπαθώντας νὰ φύγει ἀπὸ τὴν κατελιγμένη Κωνσταντινούπολη ντυμένος μὲ «πενιχρά» ἐνδύματα: τέλος τὴ λέξη *ἀγιβασάρι*, στὸ δεξιὸ περιθώριο τοῦ φ. 81α, γιὰ νὰ δηλώσει τὴν τουρκικὴ ὀνομασίαν τῆς Πύλης τοῦ Ἁγίου Βησσαρίωνος.

27. Τὴν κυριότητα τοῦ χειρογράφου τοῦ Νεοφύτου ἐπιβεβαιώνουν τόσο ἡ ὑπογραφή του στὴν ἀρχὴ καὶ τὸ τέλος τοῦ χειρογράφου, ὅσο καὶ ἡ ὀλοσέλιδη σημείωση τοῦ φ. 117β. Ἀπὸ αὐτὴν ἀλλωστε τὴ σημείωση (βλ. παραπ., ὑποσημ. 13) ἀντλοῦμε καὶ τὶς περισσότερες ἀπὸ τὶς ἄλλες πληροφορίες μας.

γράμμα τῆς μοναδικῆς παραγράφου τοῦ κάθε κεφαλαίου δὲν λείπουν βέβαια τὰ ὀρθογραφικὰ σφάλματα²⁸. Εἰκάζουμε ὅτι ὁ κώδικας 173 (Γ) ἀντιγράφηκε, λίγο ἀργότερα ἴσως, στὴ μονὴ Ἰβήρων ἀπὸ τὸν κώδικα τοῦ Νεοφύτου. Ὁ κώδικας 173 ἀρχίζει μὲ τὸν *Πρόλογον πρὸς τὸν φιλομαθὴν ἀναγνώστην* (φ. 2αβ)· παραλείπεται δηλαδὴ ὁ μακροσκελὴς τίτλος καὶ ἀκόμη τὸ σημείωμα τοῦ φ. 117β καὶ οἱ δύο διαβεβαιώσεις κυριότητος τοῦ κώδ. 172. Εἶναι λιγώτερο ἐπιμελημένος, λιγώτερο καλαισθητὸς καὶ μὲ πολλαπλὰ ὀρθογραφικὰ λάθη²⁹.

Ἡ ἑλληνικὴ παραλλαγὴ τοῦ *Προγνωστικοῦ τῶν Μοσχόβων* κυκλοφοροῦσε ἀσφαλῶς σὲ ἓνα σεβαστὸ ἀριθμὸ χειρογράφων κειμένων στὴ Ρουμανία, στὴ Βιέννη καὶ ἴσως καὶ στὴ Ρωσία (Ἁγία Πετρούπολη). Πάντως τὰ δυὸ ἀθωνιτικὰ χειρόγραφα δὲν ἐξαρτῶνται ἀπὸ αὐτὸ τῆς Βιέννης. Ἡ ἔκδοσις τοῦ ἐσχατολογικοῦ μέρους ποὺ παρουσιάζουμε ἐδῶ

28. Τὸ ἀρχικὸ γράμμα τῆς πρώτης λέξης τοῦ κειμένου τοῦ κάθε κεφαλαίου εἶναι καλλιγραφημένο μὲ ιδιαίτερη ἐπιμέλεια καὶ ὁ γραφέας δὲν γνωρίζει ἄλλο διαχωρισμὸ τοῦ κειμένου σὲ παραγράφους· ἔχει ὅπωςδήποτε ξαναδιαβάσει τὸ κείμενό του, γιὰ τὴ παρατηροῦμε ὅτι ἔχει ἐπιφέρει διορθώσεις ἢ συμπληρώσεις σὲ 15 τουλάχιστον σημεία. Στὸ δεξιὸ περιθώριον τοῦ φ. 5α, γραμμὴ ἀπὸ ἄλλο χέρι καὶ μὲ ἄλλο μελάνι, ὑπάρχει μία δυσανάγνωστη σημείωσις, ἓνα ὀνοματεπώνυμο καὶ μιὰ ἡμερομηνία «*Α. Μυριμυ μηνί 26 θαβαμ 1859*». Στὰ φ. 17β καὶ 18α, στὸ κάτω περιθώριον, ὑπάρχουν δύο φράσεις σὲ σημιτικὴ γλῶσσα καὶ γραφὴ, τῶν ὁποίων ἀγνοοῦμε τὴ σημασίαν. Τὸ χειρόγραφο ἀπαρτίζεται ἀπὸ «*κόλλας εἰκοσιενέα ἤτοι τετράδια δεκατέσσερα καὶ ἤμισυ, φύλλα δὲ ἑκκαίδεκα πρὸς τοῖς ἑκατόν*» καὶ περιλαμβάνει: τὴν ὑπογραφή «*Νεοφύτου προηγουμένου Ἰβηρίτου, ,αφιζ, Σεπτεμβρίου ιαη*» (φ. 1α, ἄνω περιθώριον)· τὸν μακροσκελὴ τίτλο τοῦ *Προγνωστικοῦ* (φ. 1αβ, βλ. παραπ. ὑποσημ. 6)· τὸν *Πρόλογον πρὸς ἀναγνώστην φιλομαθὴν* (φ. 1β-2β)· τὸ κείμενον τοῦ συγγράμματος (φ. 2β-116β)· τὴ φράση «*Ἐτελειώθη τὸ παρὸν ἐν μηνί Μαΐω δη κατὰ τῷ κόσμῳ σωτήριοι τοῦ Χριστοῦ ,αφιζω*»· τὴν ὑπογραφή «*Νεοφύτου προηγουμένου Ἰβηρίτου*» (φ. 11β, κάτω περιθώριον)· καὶ τέλος, τὸ ὅλοσέλιδο σημείωμα εἶναι ἀπὸ τὸ χέρι τοῦ Νεοφύτου (φ. 117β· βλ. παραπ. ὑποσημ. 13).

29. Μετὰ τὴν ἀντιγραφήν τοῦ ὅλου περιεχομένου τοῦ συγγράμματος (φ. 3α-91β), στὴν ἀρχὴ λευκῆς σελίδας (φ. 93α) διαβάζουμε, γραμμὴ ἀπὸ ἄλλο χέρι βέβαια, τοῦτο τὸ σημείωμα:

«*Καὶ τούτῳ τωβιβλίον υπᾶρχοι κα
Μουαθανασίου ιερωμω ναχου καίμου
σικου καὶ ηβερήτου.
Καιητης, τωποξενόσει νεχχοι την κατάραν
τῆσπαναγίας της πορ. τακτης*».

Αὐτὸς ὁ ἱερομόναχος ἰβηρίτης καὶ μουσικὸς δὲν μπορεῖ βέβαια νὰ εἶναι ὁ γραφέας τοῦ κώδικα.

δὲν συνοδεύεται ἀπὸ κανένα παρακριτικὸ ὑπόμνημα. Τὴ στίξη καὶ τὰ πολλὰ ὀρθογραφικὰ λάθη τὰ διορθώνουμε σιωπηλῶς. Κατὰ τὰ ἄλλα, τὰ τρία χειρόγραφα δὲν παρουσιάζουν ἀξιοσημείωτες διαφορές. Τὸ κείμενο τοῦ χειρογράφου τῆς Βιέννης, ποὺ ἀκολουθοῦμε στὴν ἔκδοσή μας, σὲ ἐλάχιστες μόνο καὶ ἐπουσιώδεις περιπτώσεις χρειάστηκε νὰ τὸ συμπληρώσουμε ἢ νὰ τὸ διορθώσουμε μὲ τὴ βοήθεια τῶν δύο ἄλλων κειμένων· σιωπηλῶς πάντα. Καὶ τοῦτο γιατί δὲν θελήσαμε νὰ ἐπιβαρύνουμε τὸ κείμενο μὲ ἓνα παρακριτικὸ ὑπόμνημα ἄχρηστο στὴν κατανόηση τοῦ περιεχομένου του. Ἄλλωστε ἀγνοοῦμε τὴν τύχη τοῦ πρωτοτύπου τῆς μετάφρασης ποὺ πραγματοποιήθηκε στὸ Τριγόβυστο. Στὴν ἔκδοση τοῦ κειμένου σημειώνουμε πάντοτε τὸν ἀριθμὸ τοῦ φύλλου τοῦ κάθε κώδικα. Στὶς ὑποσημειώσεις μας ὅμως παραπέμπουμε μόνο στὴ σελίδωση τοῦ κώδικα τῆς Βιέννης, ποὺ χρησιμοποίησαμε ὡς βάση γιὰ τοὺς λόγους ποὺ ἀναφέραμε. Τέλος, στὴ σύντομη τούτη εἰσαγωγὴ οἱ ὑποσημειώσεις ἀναφέρονται κυρίως σὲ θέματα φιλολογικὰ. Στὰ πραγματολογικὰ θέματα, κυρίως ἐσχατολογικὰ, εἶναι ἀφιερωμένες οἱ ὑποσημειώσεις τῆς ἔκδοσης τοῦ κειμένου ποὺ ἀκολουθεῖ.

II. Κείμενον

(φ. A, 17α· B, 1α) ΠΡΟΓΝΩΣΤΙΚΟΝ ΤΩΝ ΜΟΣΚΟΒΩΝ

ἢ

Δεδοξασμένος Αὐτοκράτωρ

ΠΕΤΡΟΣ ΑΛΕΞΙΟΒΙΤΖΗΣ

Περὶ

τῆς εὐτυχίας καὶ ἀυξήσεως τῶν Μοσκόβων, μετὰ τῆν τρόπον ἔγινεν

ἀπὸ τὸν καιρὸν τοῦ τυράννου Ἰβάνου Βασιλειοβίτζου

ἕως τὸν νῦν ὀρθόδοξον βασιλέα

Πέτρον Ἀλεξιοβίτζην,

τὸν κραταιότατον.

Εἰς τὸν ὅποιον ὁ τῶν βασιλευόντων βασιλεὺς Κύριος ἐπηγγείλατο

τὴν ἀνατολικὴν βασιλείαν

διὰ τῆς νῦν παρασκευαζομένης πολεμικῆς ἐτοιμασίας,

καὶ τὴν πατριαρχικὴν καθέδραν τῆς Κωνσταντινουπόλεως σὺν αὐτῇ.

Συγγραφὴν παρὰ Στανισλάου Ρεϊνέρου τοῦ Ἀξτελμέιερ,

καὶ τυπωθὲν ἐν Αὐγούστη τῶν Οὐϊνδελίκων

ἔτει ,αχ^ηι'

(A, 17β) Διὰ δὲ προσταγῆς τοῦ εὐσεβεστάτου ἐκλαμπροτάτου καὶ

ὕψηλοτάτου αὐθέντου καὶ ἡγεμόνος κυρίου κυρίου

ΙΩΑΝΝΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΒΑΣΣΑΡΑ //

(φ. B, 1β) Βα Βοεβόνδα πάσης Οὐγκροβλαχίας,

μεταφρασθὲν εἰς τὴν κοινὴν τῶν Ῥωμαίων διάλεκτον.

Ἐν Τριγοβύστῳ, κατὰ τὸ ,αχ^ηι_{ον} ἔτος,

μηνὶ Νοεμβρίου α^η

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

(φ. Α, 18α· Β, 1β)

Πρὸς ἀναγνώστην φιλομαθῆ

Βλέπεις ἐδῶ, ἀναγνώστα φίλτατε, μὲ βραχυλογίαν τὸ σχῆμα τῆς ρουσικῆς ἢ μοσκοβητικῆς πολιτείας, ποταπὸν ἀποδείχεται ἀπὸ τὸ προγνωστικὸν τῶν Ὀτμάνων τόσον ὅτι ἀπὸ ὄλαις ταῖς περιστάσεσ καὶ τὰ σημάδια μᾶς δίδει ἐλπίδα μεγάλην πῶς ὁ νῦν αὐτοκράτωρ τῆς Μοσκοβίας, ἂν ὁ Θεὸς τοῦ χάριση τὴν ζωὴν πολυχρόνιον, ὅχι μόνον τὸ βασίλειον τῆς Τραπεζοῦντος θέλει ὑποτάξῃ, ἀλλὰ καὶ τὴν Κωνσταντινούπολιν ἀπὸ τὰ χέρια τῶν Ἀγαρηνῶν τὴν θέλει ἐλευθερώσῃ. Ἔχει προοίμιον καὶ ἀρχὴν τὴν θαυμαστὴν νίκην ὅπου λαμπρῶς ἔκαμεν εἰς τὸ Ἀζάκι· ἔχει συνεργὸν καὶ ὀρμητήριον εὐκόλον τὸν θαυμαστὸν λιμένα ὅπου ἐτοίμασεν ἐκεῖ. //

(B, 2α) Σύντομον εἶναι τὸ σύγγραμμα, διότι περιέχει γυμνὰ τὰ πράγματα καὶ τὰς ὑποθέσεις, τόσον ὅτι, ἂν τις ἤθελε πολυπραγμονήσῃ καλῶς τοὺς γεωγραφικοὺς πίνακας, εὐκόλα θέλει δεχθῆ τὴν ἀλήθειαν τῶν ἐνταῦθα γραφομένων ἀπὸ τὴν τοποθεσίαν τῶν ἐπαρχιῶν. Θέλει δυνηθῆ βέβαια καμμίαν φορὰν ἢ Μοσκοβία διὰ θαλάσσης καὶ ξηρᾶς νὰ περικυκλώσῃ τὴν Κωνσταντινούπολιν, ὅπου τὰ βασίλεια τῶν Τουρκῶν, καὶ ὅλην ὁμοῦ τὴν Κριμέαν. Ἀπὸ ὅλα τὰ μέρη δύνανται // **(A, 18β)** τὰ πολυαρίθμητα τῶν Μοσκόβων στρατεύματα μάζῃ μὲ τὴν ἀρμάδα τῶν φοβερῶν καραβίων ὅπου ἐτοιμάζεται ὅλο ἓνα νὰ περιορίσουν τὸν λιμένα τῆς Ἑλλησπόντου καὶ ἀπὸ τὰ δύο μέρη, καὶ τὴν Κωνσταντινούπολιν πανταχόθεν νὰ περιτριγυρίσουν διὰ ξηρᾶς καὶ θαλάσσης, καθὼς καὶ τὸ παρὸν βιβλιᾶριον παρεμπρὸς πλατύτερον θέλει ἀποδείξῃ τὸ τοιοῦτον ἐγχείρημα.

Πρῶτον φανερώνει ὁ συγγραφεὺς τοῦ παρόντος τὴν τοποθεσίαν τῆς Μοσκοβίας, ἔπειτα καὶ ταῖς συνή // **(B, 2β)** θειαῖς τῶν Μοσκόβων, τὰ ἀξιώματα, τὰ εἰσοδήματα καὶ ταῖς ἐξοδίαῖς τοῦ αὐτοκράτορος. Μετὰ ταῦτα καὶ ἀπὸ ὅσους πολέμους ἔκαμαν ἀνάμεσα εἰς ἑκατὸν πενήντα (ρν) χρόνους, τοὺς πλέον ἐξαιρέτους, ταῖς ἐκστρατείαῖς καὶ ἐπανάστασεσ, τὴν τυραννίαν, καὶ ὅσας χώρας ὑπέταξαν, διηγᾶται.

Τελευταῖον καὶ περὶ τοῦ νῦν αὐτοκράτορος ἀναφέρει περιγράφοντας τὴν τωρινὴν κατάστασιν καὶ τὰς πολεμικάς του ἐτοιμασίας, ἀπὸ τὰς ὁποίας λαμβάνομεν μεγάλην ἐλπίδα, ἔστοντας καὶ αὐτὸς ὁ ἄκρος βασιλεὺς τρέφει εἰς τὴν ψυχὴν του ζῆλον θερμότατον καὶ πόθον ἄμετρον, ὅτι νὰ ὑποτάξῃ, Θεοῦ βοηθοῦντος, τὸ ἀνατολικὸν βασίλειον τῶν Ἀγαρηνῶν, καθὼς κατὰ μέρος θέλεις ἰδῆ.

ΠΡΟΓΝΩΣΤΙΚΟΝ ΤΩΝ ΜΟΣΚΟΒΩΝ
(φ. Α, 103β-110β· Β, 107β-116β· Γ, 85α-91β)

.....

Προγνωστικὸν τῶν Μοσκόβων διὰ τὴν καταστροφὴν
τῶν Τουρκῶν (φ. Α, 103β· Β, 107β· Γ, 85α)

Ἄν καλὰ καὶ ἡ μαντείας νὰ μὴν ἔχουσι πάντοτε τὸ βέβαιον, μάλιστα, καθὼς πολλάκις καὶ εἶδα καὶ ἤκουσα, εἰς μερिकाῖς ὑπόθεσες νὰ εἶναι ψευτικαὶ καὶ φανεραῖς φλυαρίαις, καὶ τότε μόνον νὰ ἀληθεύουσιν, ὅταν ἔχουσι τὸ θεμέλιόν τους ἀπάνω εἰς τοὺς ἀστερισμοὺς καὶ εἰς τοὺς σχηματισμοὺς τῶν πλανητῶν. Διὰ νὰ μὴν φανοῦμεν ὅμως καὶ εἰς τοῦτο τὸ μέρος λειψοί³⁰, γράφομεν τὸ παρὸν προγνωστικόν, τὸ ὁποῖον καὶ ἀφίνομεν εἰς τὴν κρίσιν ἐκεινῶν ὅπου ἤθελαν τὸ ἀναγνώσῃ. Καθ' ἓνας ὅμως, βοηθούμενος ἀπὸ τὸ λογικὸν καὶ φωτιζόμενος μὲ τὴν λάμπην τῆς γνώσεως, ἤμπορεῖ νὰ ἀναλάβῃ εἰς τὴν ἐνθύμησίν του ἐκεῖνα ὅπου ὁ Θεὸς ἀπεκρίθη τοῦ Μαυρσέως, ὅταν τὸν ἐρώτησε μὲ τί τρόπον νὰ δια // (Β, 108α) κρίνῃ τὸν ἀληθινὸν προφήτην ἀπὸ τὸν ψεύστην καὶ τὸν γνήσιον ἀπὸ τὸν σφαλτόν· “Βλέπε καὶ πρόσεχε, λέγει ὁ Θεός, // (Α, 104α) ἀνίσως καὶ ἡ διδασκαλία του συμφωνῇ μὲ τὰ λόγια του”³¹. Ἄς εἶναι ὅπως καὶ ἂν εἶναι. Τοῦτο εἶναι ὅμως βέβαιον καὶ ἀληθινόν, πῶς εὐρίσκεται ἓνα προγνωστικὸν

30. «Καὶ εἰς τοῦτο τὸ μέρος λειψοί». Ὁ συγγραφέας ἀναγνωρίζει ἑμμεσα ὅτι τὸ πρῶτο μέρος τοῦ ἔργου του, τὸ ἱστορικόν, εἶναι «λειψόν», περιληπτικόν, σύντομον. Καὶ τὸ δεύτερον ὅμως μέρος εἶναι ἐπίσης «λειψόν», γιὰτὶ σὲ ἐλάχιστα μόνο προγνωστικὰ κείμενα ἀναφέρεται.

31. Ὁ συγγραφέας δείχνει νὰ μὴν ἔχει ἀπόλυτη ἐμπιστοσύνη στὶς προρρήσεις, στὶς μαντείες, ὅπως γράφει χαρακτηριστικὰ. Βέβαια πολλοὶ ἦταν αὐτοὶ ποὺ δὲν πίστευαν στὶς προγνώσεις καὶ τὶς προφητείες. Ἀπὸ αὐτοὺς μερικοὶ στήριζαν τὸ «βέβαιον» καὶ τὸ «ἀληθές» μιᾶς πρόγνωσης στὴ θεοπνευστία τῆς. Ὁ συγγραφέας μας φαίνεται νὰ προτιμᾷ τὶς προγνώσεις τῶν ἀστρολόγων. Στηρίζει ὅμως τὴν ἀληθοφάνειά τους πάνω στὴν προσεκτικὴ παρατήρηση τῆς κίνησης τῶν ἀστερισμῶν καὶ τῶν πλανητῶν. Καί, «βοηθούμενος ἀπὸ τὸ λογικὸν καὶ ἀπὸ τὴν λάμπην τῆς γνώσεως», προσέχει τὴν ἠθικὴν ὑπόστασιν τοῦ «προφήτη». Ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων, οἱ δυὸ αὐτὲς πηγὲς πρόγνωσης, ἡ ἀστρολογία καὶ ἡ μαντικὴ, συνυπάρχουν. Ὁ Ἀναστάσιος Γόρδιος θὰ γράφει εἴκοσι χρόνια μετὰ ἀπὸ τὸν συγγραφέα μας γιὰ τοὺς χρησμοὺς ἀκριβῶς ποὺ ἀφοροῦσαν τὸν Μέγα Πέτρο: «Οἱ χρησμοὶ εἶναι ἀκαιραὶς φαντασίαις καὶ ἀναπλάσματα ἀνθρώπων ὑστερημένων τῆς θείας ἐμπνεύσεως, καὶ δὲν ἤμποροῦν νὰ ἀληθεύουν, ἔξω ἂν εἶναι ἀπὸ τινὰς ἀγίους γραμμένοι». (Α. Ἀργυρίου, *Σύγγραμμα περὶ Μωάμεθ καὶ κατὰ Λατείνων*, Θεσσαλονίκη, 2018, σ. 135). Ὁ ἓνας λοιπὸν θέτει ὡς κριτήρια τὸ λογικὸν καὶ τὴν γνώσιν, κινεῖται δηλαδὴ μέσα στὴν ἀτμόσφαιρα τοῦ Διαφωτισμοῦ· γιὰ τὸν ἄλλο, τὰ κριτήρια εἶναι καθαρῶς θρησκευτικὰ, ἡ θεία ἐμπνευση καὶ ἡ ἀγιότητα.

εις ταῖς βιβλιοθήκαις τῶν Μοσκόβων καὶ τῶν Τουρκῶν³², τὸ ὁποῖον φανερώνει ὅτι ἓνας μὲ κόκκινον μῆλον ἔχει νὰ ἐρημώσῃ τὴν βασιλείαν τῶν Ὀτμάνων// (Γ, 85β) καὶ νὰ καθήσῃ εἰς τὸν θρόνον τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ἡξεύρουσι οἱ Τοῦρκοι καλὰ ὅτι ὁ Μόσκοβος, ἀνάμεσα εἰς τὰ ἄλλα γνωρίσματα καὶ σημεῖα ὁποῦ βαστᾷ εἰς τὰ φλάμπουρα, ἔχει καὶ κόκκινον μῆλον. Διὰ τοῦτο εὐρίσκονται εἰς ἐλπίδα καὶ φόβον, λέγοντες ὅτι ὁ Μόσκοβος μόνος εἶναι ἐκεῖνος ὁποῦ ἔχει νὰ καταπαύσῃ τὸ βασιλεῖόν του³³.

32. «Εἰς ταῖς βιβλιοθήκαις τῶν Μοσκόβων καὶ τῶν Τουρκῶν εὐρίσκεται» ὄχι μόνον ἓνα ἀλλὰ πολλὰ προγνωστικά, δηλαδή μία πλούσια παράδοση σχετικὰ μὲ τὸ τέλος τῆς Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας καὶ τὸν ρόλο ποὺ θὰ παίξῃ ἡ Ρωσία στὴν ἐπιτέλεση τοῦ γεγονότος αὐτοῦ. Ἡ λαϊκὴ θρησκευτικὴ γραμματεία ἐμπλουτιζόταν ὄλο καὶ περισσότερο ἀπὸ τέτοιου εἴδους προγνωστικά καὶ ἡ πίστις σὲ αὐτὰ ἀπασχολοῦσε ἔντονα τοὺς Τοῦρκους πιστοὺς. «Ὁ Bibliander βεβαιώνει ὅτι μεταξὺ τῶν Μουσουλμάνων ὑπάρχει μιὰ περίφημη προφητεία, ἡ ὁποία προκαλεῖ μεγάλο φόβο τόσο στοὺς ἄνδρες ὅσο καὶ στὶς γυναῖκες, σύμφωνα μὲ τὴν ὁποία ἡ αὐτοκρατορία τους θὰ καταστραφεῖ ἀπὸ τὸ σπαθὶ τῶν Χριστιανῶν», γράφει ὁ Pierre Bayle (*Dictionnaire historique et critique*, III, σ. 268). Στὴ Δύση τὴ συγκεκριμένη προφητεία, μεταφρασμένη ἀπὸ τὰ περσικὰ στὰ λατινικά, τὴν ἔφερε ὁ Georgievitz (βλ. Al. Y. Haran, *Le Lys et le Globe*, Paris 2000, σ. 279). Στὴ Ρωσία, τροφοδοτούμενα ἀπὸ τὶς ἀπελευθερωτικὲς προσδοκίαις τῶν βαλκανίων ὀρθοδόξων ραγιάδων, τὰ ἐν λόγῳ προγνωστικά χρησίμευαν συχνὰ ὡς ἔναυσμα ἢ ἔρεισμα στὶς πολιτικὲς ἐπιδιώξεις τῶν τσάρων, ὅπως τοῦ Μεγάλου Πέτρου καὶ τῆς Αἰκατερίνης τῆς Μεγάλης.

33. Ἡ λαϊκὴ παράδοση τῆς Κόκκινης Μηλιάς εἶναι πολὺ πιὸ γνωστὴ καὶ πιὸ προσφιλὴς ἀπὸ τὴν παράδοση τοῦ Κόκκινου Μήλου, τόσο στὸν ἑλληνικὸ λαὸ ὅσο καὶ στὸν τουρκικὸ. Γιὰ τοὺς Ἑλληνας ἡ Κόκκινη Μηλιά εἶναι ὁ συμβολικὸς ἐκεῖνος τόπος ἀπὸ τὸν ὁποῖο κατάγονται καὶ μέχρι τὸν ὁποῖο θὰ διωχθοῦν οἱ Τοῦρκοι μὲ τὴν κατάργηση τῆς Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας. Γιὰ τοὺς Τοῦρκους εἶναι ὁ συμβολικὸς τόπος, ἢ ἡ πόλις ποὺ θὰ εἶναι τὸ ὄριο τῆς ἐπέκτασης τῆς αὐτοκρατορίας τους καὶ τῆς δυνάμεώς τους. Κατὰ τὸν Στέφανο Γεράσιμο, ἡ Κόκκινη Μηλιά ἔχει τὶς ρίζες της στὸ βιβλικὸ δένδρον (Δαν. 4, 7-12) ἢ στὸν λωτὸν τοῦ μεθωρίου τῆς μουσουλμανικῆς παράδοσης (βλ. Stef. Yerasimos, «De l'arbre à la pomme: la généalogie d'un thème apocalyptique», στὸν συλλογικὸ τόμο: *Les Traditions apocalyptiques au tournant de la chute de Constantinople*, L'Harmattan, Paris 1999, σσ. 153-192). Ἀνάλογα μὲ τὶς ἐποχὲς καὶ τὶς κατακτητικὲς τοὺς βλέψεις, οἱ Τοῦρκοι ὀνόμασαν Κόκκινη Μηλιά ἢ Κόκκινον Μῆλο διαδοχικὰ τὴν Κωνσταντινούπολι, τὴ Ρώμη, τὴ Βιέννη, τὴ Βουδαπέστη, τὴν Κολωνία κ.λπ. Τὸ Κόκκινον Μῆλο πρέπει νὰ εἶναι σύμβολο προγενέστερο ἀπὸ τὴν Κόκκινη Μηλιά. Ἡ σφαῖρα ἦταν τὸ σύμβολο δυνάμεως καὶ ἐξουσίας, ὅπως καὶ τὸ βασιλικὸ ἢ τὸ αὐτοκρατορικὸ σκήπτρο. Ὁ αὐτοκράτωρ Ἰουστινιανὸς κρατοῦσε τέτοια σφαῖρα καθὼς καὶ πολλοὶ βασιλεῖς καὶ αὐτοκράτορες τῆς Δύσεως. Ἀπὸ στρογγυλὴ σφαῖρα ἔγινε μῆλο ποὺ στόλιζε τὰ στρατιωτικὰ λάβαρα (π.χ. τὰ φλάμπουρα τῶν Ρώσων) ἢ κάποιον αὐτοκρατορικὸ-βασιλικὸ ἔνδυμα. Κι ὅπως τὸ μῆλο πέφτει κάτω ἀπὸ τὴν μηλιά, ἔτσι καὶ ἀπὸ τὸ σύμβολο τοῦ κόκκινου μῆλου δημιουργήθηκε τὸ σύμβολο τῆς κόκκινης μηλιάς, ποὺ σὲ ὅλες τὶς διάφορες περιπτώσεις συμβόλιζε τὸ κέντρο τῆς ἐξουσίας (Κωνσταντινούπολι, Ρώμη, Βιέννη, Παρίσι, κ.λπ.) τοῦ

Ἐξω ἀπὸ τοῦτο, πιστεύουν βεβαίως οἱ Τοῦρκοι πῶς ὁ ἀφανισμὸς τους ἔχει νὰ ἔλθῃ ἀπὸ τὰ βόρεια μέρη. Τὸ ὅποῖον ἠμπορεῖ νὰ τὸ βεβαιωθῇ καὶ ἀπὸ τὰ περιστατικά ὁ καθ' ἕνας, ἐπειδὴ καὶ ἡ Μοσκοβία καὶ ἡ Λεχία, κατὰ τὴν θέσιν ὅπου ἔχουν πρὸς τὴν Τουρκίαν, εἰς τὸν Βορρῆαν εὐρίσκονται· καὶ αὐτὰ // (B, 108β) εἶναι τὰ δύο βασιλεία ὅπου ἔχουν νὰ προξενήσουν εἰς αὐτοὺς τὸν τέλειον ἀφανισμόν. Ἀπὸ τοῦτο ἠμπορεῖ νὰ καταλάβῃ ὁ καθ' ἕνας, ὅτι νὰ εἶναι ἀληθινὸς καὶ ὁ λόγος ὅπου εἶπεν ἕνας προφήτης, πῶς “κάθε κακὸν ἀπὸ τὸν Βορρῆαν”³⁴. Τέλος πάντων, ὅτι καὶ ἂν λέγουν

ἄρχοντα ποὺ τὴν κρατοῦσε. Ἡ βιβλιογραφία γιὰ τὸ Κόκκινο Μῆλο καὶ τὴν Κόκκινη Μηλιά εἶναι ἄφθονη. Βλ. χαρακτηριστικὰ στὴν EI² 5 (1986), σσ. 243-244, τὸ ἄρθρο «El-kizil» (P. N. Boratav), πολὺ κατατοπιστικὸ γιὰ τὶς τουρκικὲς παραδόσεις καὶ πηγές. Γιὰ τὶς ἑλληνικὲς παραδόσεις, βλ. τὸ ἄρθρο τοῦ Κ. Ρωμαίου, «Ἡ Κόκκινη Μηλιά τῶν ἐθνικῶν μας θρύλων. Προβλήματα σχετιζόμενα μὲ τὴν καταγωγή της», στὸ *ΕΕΒΣ* 28 (1953), σσ. 676-688. Γενικώτερο καὶ πολὺ κατατοπιστικὸ καὶ γιὰ τὶς δύο πλευρὲς εἶναι τὸ ἄρθρο: Stef. Yerasimos, «De l'arbre à la pomme...», ὀ.π. Κι ἀκόμη τὸ ἄρθρο τοῦ M. Balivet, «Textes de la fin d'empire, récits de fin du monde: à propos de quelques thèmes communs aux groupes de la zone byzantino-turque», στὸν ἴδιο συλλογικὸ τόμο, σσ. 5-18· J. Deny, «Les pseudo-prophéties concernant les Turcs au XVIe siècle», *Revue des Etudes Islamiques* 10 (1936), σσ. 201-205· Y. Miyamoto, “The influence of medieval prophetic on views of the Turks. Islam and Apocalypticism in the Sixteenth Century”, *Journal of Turkish Studies* 17 (1953). Ant. Br. Garcia, «Fin del mundo y fin de Constantinopla en las fuentes griegas», στὸν συλλογικὸ τόμο: *Constantinopla 1453, mitos y realidades*, Nueva Roma 19, Madrid 2003· γιὰ τὴ Δύση καὶ ιδιαίτερα γιὰ τὴ Γαλλία βλ. Al. Haran, *Le Lys et le Globe. Messianisme dynastique et rêve impérial en France aux XVIe et XVIIe siècles*, PUF, Paris 2000· κι ἀκόμη: P. E. Schramm, *Sphaira-Globus-Reichspfel*, Stuttgart 1958· J. Dalumeau, *La peur de l'Occident (XIVe-XVIIIe siècle)*, Fayard, Paris 1978· ὁ ἴδιος, *Une histoire du Paradis*, Fayard, Paris 1995, vol. 2. Στὶς παραπάνω μελέτες βρῖσκει κάποιος μιὰ πλούσια βιβλιογραφία. Ὅσο γιὰ τὰ Προγνωστικά τῶν Τούρκων, τῶν Ρώσων καὶ τῶν Ἑλλήνων, ἐκτὸς ἀπὸ τὸ κατατοπιστικὸ ἄρθρο τοῦ M. Balivet, βλ. ιδιαίτερα στὸ Ἄπ. Βακαλόπουλος, *Ἱστορία τοῦ Νέου Ἑλληνισμοῦ Γ'*, σσ. 370-381 καὶ Δ', σσ. 63-75, Θεσσαλονίκη 1968 καὶ 1973· A. Argyriou, *Les Exégèses grecques de l'Apocalypse...*, σσ. 69-113.

34. Στὴν Π. Διαθήκη διαβάζουμε: «Ἀπὸ προσώπου Βορρᾶ ἐκαυθήσεται τὰ κακὰ...» (Ἱερ. 1, 14). Καὶ ἀλλοῦ: «Καὶ πάντες ἤξουσιν ἐπὶ σὲ ἀπὸ τοῦ Βορρᾶ, ἄρματα καὶ τροχοὶ μετ' ὄχλου λαῶν...» (Ἱεζ. 23, 24). Πολλὰ ἄλλα χωρία προλέγουν ὅτι τὰ κακὰ καὶ οἱ τιμωρίες τοῦ Ἰσραὴλ θὰ ἔλθουν ἀπὸ τὸν Βορρᾶ, γιὰτὶ ὅλοι σχεδὸν οἱ ἐχθρικῶς κείμενοι λαοὶ κατοικοῦν πρὸς βορρᾶν. Γρήγορα δὲ θὰ ἐξομοιωθοῦν μὲ τοὺς Γῶγ καὶ τοὺς Μαγῶγ τοῦ κεφ. 38 τῆς προφητείας τοῦ Ἱεζεκιήλ. Πάντως ἡ ὄραση τῶν Γῶγ καὶ Μαγῶγ στὴν *Ἀποκάλυψη* τοῦ Ἰωάννου (20, 7) συνετέλεσεν ὥστε οἱ λαοὶ αὐτοὶ νὰ γίνουν οἱ σύμμαχοι τοῦ Ἀντιχρίστου, οἱ ἔσχατοι ἐχθροὶ τοῦ Χριστοῦ καὶ τῆς Ἐκκλησίας του. Σύμφωνα μὲ τὶς λαϊκὲς παραδόσεις, ὁ Μέγας Ἀλέξανδρος «εἶχε κλείσει» τοὺς λαοὺς αὐτοὺς στὰ βάρη τῆς Ἀσίας, ὅπου καὶ θὰ παραμείνουν μέχρι τοὺς ἐσχάτους τῶν καιρῶν. Ἐπίσης ἀρκετὰ νωρὶς στοὺς Γῶγ καὶ Μαγῶγ προστέθηκαν καὶ ἄλλα βάρβαρα ἔθνη, ιδιαίτερα οἱ Τατάροι καὶ οἱ Σκύθες, μετὰ ἀπὸ τὴν ἐμφάνιση τοῦ Ταμερλάνου. Γι' αὐτὸ καὶ πολὺ γρήγορα ὅλοι αὐτοὶ οἱ βάρβαροι λαοὶ ταυτίστηκαν μὲ τοὺς Ἀγαρηνοὺς

ἄλλοι, ὡς λέγουν ἀπὸ ταῖς περιστάσεις ὅμως ὅλαις καὶ ἀπὸ τὰ φαινόμενα εἶναι

ποὺ ἤρθαν γιὰ νὰ ἀφανίσουν τὴν Ἐκκλησία. Οἱ μεταβυζαντινὲς ἐρμηνεῖες στὴν *Ἀποκάλυψη* διαιωνίζουν τὴν ἀντίληψη αὐτὴ σὲ ὅλες τὶς διάφορες ἀποχρώσεις της. Βλ., ἐπὶ παραδείγματι, τὸν Ζαχαρία Γεργάνο ἐπηρεασμένο ἀπὸ τὴν προτεσταντικὴ ἐρμηνευτικὴ τὸν Γεώργιο Κορέσιο, ὁ ὁποῖος συνέθεσε καὶ ἰδιαίτερο πονημάτιο γιὰ τοὺς Γῶγ καὶ Μαγῶγ τὸν Θεοδώρητο Ἰωαννίνων, γιὰ τὸν ὁποῖο οἱ λαοὶ αὐτοὶ συμβολίζουν τὸ σύστημα τοῦ κακοῦ· τὸν Κύριλλο Λαυριώτη, γιὰ τὸν ὁποῖο τὰ βάρβαρα αὐτὰ ἔθνη θὰ ἔλθουν ἀπὸ τὸν Βορρᾶ μὲ σκοπὸ νὰ θέσουν τέρμα στὴ χιλιετῆ βασιλεία. Ὁ Παΐσιος Λιγαριδῆς ἀφιερώνει ὅλον τὸν τρίτον μέλλοντα χρῆσμον (φ. 239α-240β, *Περὶ τοῦ Μωάμεθ ἐκ τῆς Παλαιᾶς Γραφῆς*) στοὺς Γῶγ καὶ Μαγῶγ, ἐπικαλούμενος πληθῶρα συγγραφέων, Ἑλλήνων καὶ Λατίνων. Σκύθες βάρβαροι εἶναι ὅμως καὶ οἱ Ρῶσοι, οἱ Ρῶς (= Ξανθοί) τῆς Π. Διαθήκης, ἐχθροὶ κι αὐτοὶ τοῦ Ἰσραήλ. Ἐγίναν ὅμως ὀρθόδοξοι χριστιανοί, καὶ τώρα ἐκεῖ στὸν Βορρᾶ φυλάσσουν τὴν ἀκεραιότητα τῆς Ὀρθοδοξίας (Γόρδιος) ἢ θὰ ἔλθουν νὰ ἀπελευθερώσουν ἀπὸ τὴν τυραννία τῶν ἀσεβῶν τοὺς ὀμόδοξους ἀδελφούς τους (Θεοδώρητος). Τὴν παράδοση αὐτὴ ἀκολουθεῖ ἐδῶ καὶ ὁ συγγραφέας μας. Τὸ *Χρησμολόγιον* τοῦ Παΐσιου Λιγαριδῆ, ποὺ χρονολογεῖται στὰ 1656, ἀναφέρεται ἐκτενῶς στὸ ξανθὸν γένος καὶ μάλιστα τρεῖς φορές: τὴ μία (φ. 161α-167α), ὅταν ἐξηγεῖ τὶς προφητεῖες Λεοντίου μοναχοῦ· τὴ δεύτερη, στὸν ἕνατο χρῆσμον μέλλοντα τὸν ἐπιγραφόμενο «Περὶ τοῦ Ξανθοῦ Γένους» (φ. 257α-261α), ὅπου ἡ ἐτυμολογία τῆς λέξης δίνει τὴν εὐκαιρία στὸ συγγραφέα νὰ ἀναφερθεῖ διὰ μακρῶν στὴν ἱστορία τῆς Ρωσίας· τὴν τρίτη φορά (φ. 364β-370α) στὸν δωδέκατο χρῆσμον μέλλοντα, τὸν ἐπιγραφόμενο «Περὶ τῶν λεγομένων διὰ τοὺς Ρῶσους» (οἱ παραπομπὲς στὸν χειρόγραφο κώδικα Ἱεροσολύμων). Τὸ *Χρησμολόγιον* τοῦ Λιγαριδῆ ἐπηρέασε βαθιὰ τὴν ἑλληνικὴ χρησμολογικὴ γραμματεία ὄχι μόνο στὸ β' ἡμισυ τοῦ 17ου αἰῶνα ἀλλὰ καὶ στοὺς μεταγενέστερους ἀπὸ τὸν Μ. Πέτρο χρόνους. Εἴκοσι χρόνια ἀργότερα ὁ Ἰάκωβος Σπόν, ταξιδεύοντας στὸν ἑλληνικὸ χῶρο, παρατηρεῖ: «De tous les Princes de la chrétienté, il n'y a point que le Turc craigne tant que le Grand Czar de Moscovie, car il peut mettre de grandes armées sur pied et entrer aisement sur les terres du Grand Seigneur; mais ce qui lui donnerait l'avantage sur tous les autres, c'est qu'il n'y a aucun monarque de la religion grecque que lui, et sans doute que les Grecs seraient ravis de passer sous sa domination, et qu'ils se déclareraient en sa faveur, quand ils le verraient avec une puissante armée. Aussi, j'ai oui-dire à quelques Grecs, entre autres au sieur Manno-Mannea, marchant de la ville d'Arta, homme d'esprit et d'étude pour le pays, qu'il y avait une prophétie parmi eux, qui portait que l'Empire du Turc devait être détruit par une nation *chrysogenos*, c'est-à-dire blonde, ce qui ne peut s'attribuer qu'aux Moscovites qui sont presque tous blonds» (J. Spon, *Voyage d'Italie, de Dalmacie, de Grèce et du Levant fait en 1675 et 1676*, Lyon 1678, I, σ. 356). Ὁ P. Bayle, ὁ.π. III, 268-270, ὑπόσημ. GG, ποὺ παραθέτει κι αὐτὸς τὴν παραπάνω παρατήρηση τοῦ Σπόν, δίνει πάρα πολλὰ ἄλλα παραδείγματα σχετικὰ μὲ τὴν πίστη τῆς μέλλουσας καταστροφῆς τῆς Ὀθωμανικῆς Δύναμης καὶ τοῦ Ἰσλάμ, πίστη ποὺ ἀσπάζονται τόσο οἱ μουσουλμανικοὶ λαοὶ ὅσο καὶ οἱ χριστιανικοὶ σὲ Ἀνατολὴ καὶ Δύση. Σύμφωνα μὲ τὴν τουρκικὴ Παράδοση τὸ ξανθὸν γένος ὀνομάζεται οἱ *Banu l-Ansfar* (τὸ κίτρινον ἢ ξανθὸν γένος).

βέβαιον ὅτι ὁ Μόσκοβος // (A, 104B) ἔχει νὰ ἐξουσιάσῃ τὸν πατριαρχικὸν θρόνον τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Καὶ τὸ τέλος θέλει δείξῃ τὴν ἀλήθειαν³⁵.

Περὶ τοῦ ξανθοῦ γένους καὶ τῶν καλουμένων ξανθῶν παιδίων

Εὐρίσκεται καὶ ἄλλο προγνωστικὸν εἰς τὰ Χρονικά καὶ Ἱστορικά τῶν Τουρκῶν, τὰ ὅποια ἐγράφησαν ἀπὸ παλαιούς ἀνθρώπους σοφοὺς // (Γ, 86α) καὶ ἐσυνάχθησαν ἀπὸ βιβλία διαφόρων Ῥωμαίων χριστιανῶν ἐναρέτων, τὸ ὅποιον λέγει πῶς δὲν πρέπει νὰ φοβηθοῦν διὰ τὸν ἀφανισμὸν τῆς βασιλείας τῶν Τουρκῶν, διότι ἔχει νὰ σταθῇ στερεὰ ἀπάνω εἰς τὴν ἀκμὴν τῆς, ἕως ὅπου νὰ τὴν ἀφανίσουν ἀπὸ τὸν Βορρᾶν τὰ ξανθὰ παληκάρια³⁶. Καὶ τοῦτο οἱ Τοῦρκοι τὸ πιστεύουν ἀναμφιβόλως,

35. Ἄλλοι συγγραφεῖς, ὅπως ὁ Ἄνδρέας Καισαρείας, πολλοὶ βυζαντινοὶ χρονογράφοι, ὁ Ἀναστάσιος Γόρδιος καὶ ὄλοι σχεδὸν οἱ μεταβυζαντινοὶ ἐρμηνευτές, θεωροῦν ὅτι μόνον «ἡ ἔκβασις τῶν πραγμάτων» θὰ μᾶς ἀποκαλύψῃ «τὴν ἀλήθειαν» καὶ πάνω στὴν ἐρμηνευτικὴ αὐτὴ ἀρχὴ στηρίζουν τὴν ἱστορικὴ μέθοδο ἐρμηνείας τους τῆς Ἀποκαλύψεως. Βλ. Α. Ἀργυρίου, «Ἡ χρῆσις τῆς ἱστορικῆς μεθόδου ὡς κατ' ἐξοχὴν μεθόδου ἐρμηνείας τῆς Ἀποκαλύψεως κατὰ τοὺς χρόνους τῆς Τουρκοκρατίας», στὸν συλλογικὸ τόμο (Πρακτικά διεθνoῦς συνεδρίου): *Ἡ Ἀποκάλυψη τοῦ Ἰωάννου. Προβλήματα φιλολογικά, ἱστορικά, ἐρμηνευτικά, θεολογικά*, Λευκωσία 1993, σσ. 65-77. Ὁ Παΐσιος Λιγαριδῆς γράφει: «Πλὴν, καθὼς ἐσημείωσεν ὁ Γρηγορᾶς Νικηφόρος, τοὺς χρησμοὺς δὲν τοὺς ἐξηγᾶται τινὰς ἄλλα καλλήτερα παρὰ ὁ καιρὸς, ὁ ἀληθινὸς μάρτυς καὶ πιστὸς κήρυξ. Ὅθεν καὶ οἱ παλαιοὶ Ἕλληνες εἶπαι τὸν χρόνον εὐρετὴν τῶν πραγμάτων καὶ ἔλεγchon τῆς ἀληθείας, ὡσὰν ὅπου αὐτὸς τὰ ὄντα εἰς τὸ φῶς τὰ φέρει, τὰ φανερώνει» (φ. 131α).

36. Στὴν Π. Διαθήκη, μετὰ τῶν λαῶν ποὺ διάκεινται ἐχθρικῶς πρὸς τὸ Ἰσραὴλ ἀναφέρονται καὶ οἱ Ρῶς (Γεζ. 39, 1-4). Στὴ χριστιανικὴ περίοδο οἱ Ρῶς (= Ρῶσοι) γίνονται γρήγορα Ροῦσοι, Ξανθοί, τὰ ξανθὰ γένη, καὶ τελικὰ τὸ Ξανθὸν Γένος τῶν Ρῶσων. Στὸν Μεθόδιο Πατάρων τὸ ξανθὸν γένος διατηρεῖ ἀκόμη τὴν ἔννοια τῶν ἐχθρῶν (βλ. Στεφανίτζης, σ. 46). Γρήγορα ὅμως θὰ συμβολίσει τοὺς ὀρθοδόξους Ρῶσους, οἱ ὅποιοι ἀπὸ τὸν Βορρᾶ θὰ ἔλθουν νὰ ἀπελευθερώσουν τὴν ὑπόδουλη στοὺς Τοῦρκους Ὀρθοδοξία. Βλ. Ἀπ. Βακαλόπουλος, *Ἱστορία τοῦ Νέου Ἑλληνισμοῦ Γ'*, σσ. 370-381 καὶ Δ', σσ. 63-75, Θεσσαλονίκη 1968 καὶ 1973· Α. Argyriou, *Les Exégèses grecques de l'Apocalypse...*, σσ. 69-113. Al. Haran, *Le Lys et le Globe...*, ὅ.π., σσ. 279-281. Τὸ *Χρησμολόγιον* τοῦ Παΐσιου Λιγαριδῆ (1656) περιέχει πολλὰ στοιχεῖα γιὰ τὸ Ξανθὸν Γένος ποὺ εἶναι ἀναδιαμφισβήτητα οἱ Ρῶσοι, ὅταν τὰ σχόλια εἶναι δικά του καὶ ὄχι παλαιότερης ἐποχῆς. Ὁ Λιγαριδῆς κρατᾷ τὴν πρώτη ἔννοια γιὰ τὰ κείμενα ποὺ γράφτηκαν πρὶν ἀπὸ τὴν Ἄλωση. Ὁ συγγραφέας τοῦ *Προγνωστικοῦ* μᾶς ὀμιλεῖ ἐδῶ γιὰ ξανθὰ παλληκάρια, γιὰτὶ θέλει νὰ συμπεριλάβῃ στὴν ἔννοια αὐτὴ, γιὰ λόγους πολιτικῆς σκοπιμότητος, τόσο τὸν νεαρὸ βασιλέα τῆς Λεχίας ὅσο καὶ τοὺς Λέχους στρατιῶτες, οἱ ὅποιοι ὀφείλουν νὰ συμμετάσχουν ὅπωςδήποτε στὸν μεγάλο αὐτὸ πόλεμο κατὰ τῶν Τούρκων.

λέγοντες ὅτι // (B, 109α) ἡ ἀπώλειά τους θέλει γένη ἀπὸ τὸν Βορρᾶν, διότι τὰ ξανθὰ παιδιά θέλουν συμφωνήσῃ μαζὴ καὶ θέλουν ἔλθῃ κατὰ τῶν Τουρκῶν με θυμόν, καὶ νὰ φθείρουν καὶ νὰ διαμοιράσουν τὴν βασιλείαν τους.

Τοῦτο ἔμπορεῖ τινὰς καὶ ἀπὸ τὰ περιστατικὰ τοῦ καιροῦ νὰ τὸ ἀποδείξῃ. Λέγει τὸ Προγνωστικόν «ξανθὰ παιδιά», διὰ νὰ φανερώσῃ ὅτι οἱ βασιλεῖς ὅπου ἔχουν νὰ ἐξολοθρεύσουν τοὺς Τούρκους θέλουν εἶσται νέοι εἰς τὴν ἡλικίαν. Καὶ συμφωνεῖ με τὸ πρᾶγμα ὁ λόγος, διότι ὁ ῥήγας τῆς Λεχίας καὶ ὁ αὐτοκράτωρ τῆς Μοσκοβίας καὶ ὁ σιάχης τῆς Περσίας εἶναι μονάρχαι νέοι εἰς τὴν ἡλικίαν, ἀλλὰ καὶ τὰ παιδιά τῶν ξανθῶν // (A, 105α) θέλουν εἶσται τὰ περισσότερα. Ἐξω ἀπὸ τοῦτο, συμφωνεῖ τὸ Προγνωστικόν καὶ με τὴν ὑπόληψιν τῶν Τουρκῶν, ὅπου πιστεύουν ὅτι ὁ ἀφανισμὸς τους θέλει κατέβῃ ἀπὸ τὰ βόρεια μέρη. Ἐπειδὴ, καὶ σμιγόμενος ὁ γενόμενος στόλος τῶν Μοσκόβων με πολυαριθμητον στρατεύμα καὶ με θαυμαστὴν τῶν Λεχῶν ἐτοιμασίαν, βέβαια θέλει φέρῃ ἀπώλειαν εἰς τὸ βασιλείον τῶν Ὀτμάνων³⁷. // (Γ, 86β) (B, 109β)

Ὅπως με τὴν ἔκφραση τὰ ξανθὰ παληκάρια ἔτσι καὶ με τὴν ἔκφραση ἀπὸ τὰ βόρεια μέρη ὁ συγγραφέας τοῦ Προγνωστικοῦ ἐπιθυμεῖ νὰ κολακεύσει τοὺς Πολωνοὺς (Λέχους) καὶ νὰ τοὺς προτρέφει νὰ συμμαχήσουν χωρὶς δισταγμὸ με τοὺς Ρώσους στὸν πόλεμο κατὰ τῆς Τουρκίας. «Καὶ αὐτῶν τὸ ὄνομα κρύβεται»: πίσω ἀπὸ τὶς συμβολικὰς αὐτὰς ἐκφράσεις καὶ τὰ κέρδη ποὺ θὰ ἀποκομίσουν οἱ Λέχοι ἀπὸ τὴ βέβαια κατὰ τῶν Τούρκων νίκη τους θὰ εἶναι ἐφάμιλλα με τὰ κέρδη τῶν Ρώσων. Ὁ συγγραφέας δίνει μεγάλη σημασία στὴ συμμαχία αὐτὴ με τὴ Λεχία καὶ ἀφιερώνει πολλὰς σελίδες στὸ βασιλείο τῶν Λέχων. Ἰδιαιτέρη σημασία βέβαια ἔχει ἡ ἐξέλιξις τῆς ἐννοίας τῶν λαῶν τοῦ Βορρᾶ ποὺ ἔρχονται ὡς τιμωροὶ τῶν Τούρκων μουσουλμάνων καὶ ἀπελευθερωτὲς τῶν ὑποδοῦλων ὀρθοδόξων, ἀφοῦ ἡ βιβλικὴ ἐννοια τῶν βορείων αὐτῶν λαῶν, ποὺ ταυτίζονται ἢ συγχέονται με τοὺς Γῶγ καὶ Μαγῶγ, εἶναι ἔθνη βάρβαρα ποὺ θὰ ἔλθουν ἀπὸ τὸν Βορρᾶ νὰ πολεμήσουν τὸ Ἰσραὴλ ἢ νὰ καταστρέψουν τὴν Ἐκκλησία τοῦ Χριστοῦ, τὸ νέο Ἰσραὴλ. Ἐξακολουθεῖ ὅμως νὰ ὑφίσταται ἡ κλασικὴ παράδοσις, σύμφωνα με τὴν ὁποία τὰ βάρβαρα ἔθνη τοῦ Βορρᾶ, οἱ Γῶγ, οἱ Μαγῶγ, οἱ Τατάροι καὶ οἱ Σκύθες, θὰ ἔλθουν στοὺς ἐσχάτους καιροὺς νὰ συμμαχήσουν με τὸν Ἀντίχριστο καὶ θέλοντας νὰ ἐξαφανίσουν τὴν Ἐκκλησία τοῦ Χριστοῦ, θὰ συγκεντρωθοῦν κοντὰ στὴν Ἱερουσαλήμ, εἰς τόπον καλούμενον Ἀρμαγεδδῶν. Νὰ σημειωθεῖ ὅτι καὶ ἡ μουσουλμανικὴ ἐσχατολογικὴ γραμματεία γνωρίζει τὴν παράδοσις αὐτὴ βλ. διάφορα χαντίθ'ς στὸ I. Süyüti, *Le Retour de Jésus à la fin des temps selon la tradition musulmane*, Editions IQRA, Paris 2000.

37. Τὸ Προγνωστικὸ ἐπιμένει πολὺ στὴ στρατιωτικὴ δύναμις τοῦ τσάρου καὶ ιδιαίτερα στὴν ἀναπτυσσόμενη ναυτικὴ του δύναμις στὸ λιμάνι τοῦ Ἄζοφ. Σὲ αὐτὴν ἔρχεται νὰ προστεθεῖ ἡ στρατιωτικὴ δύναμις τῶν Λέχων, γιὰ τὴ συμμαχία τῶν ὁποίων ἐπιμένει πολὺ τὸ Προγνωστικὸ.

Τί ἐπροεῖπεν ὁ Λέων Κλάβιος διὰ τὸν ἀφανισμὸν τῶν Τουρκῶν

Λέγουσι τινὲς ὅτι ὁ Λέων Κλάβιος³⁸, εἰς ἓνα προοίμιον ὁποῦ ἔκαμεν πρὸς τὸν ἐλέκτορα τῆς Σαξωνίας, ὀνόματι Χριστιανόν³⁹, νὰ ἐπροεῖπε καὶ διὰ τὴν φθορὰν

38. Ὁ Λέων Κλάβιος (Leon Clavius), γνωστότερος μὲ τὸ ὄνομα Johannes Leunclavius ἢ μὲ τὸ γερμανικὸ τοῦ ὄνομα Johannes Löwenklau (1541-1592), ὑπῆρξε ἀπὸ τοὺς πιὸ εὐρυμαθεῖς καὶ τοὺς πολυγραφότερους Γερμανοὺς οὐμανιστὲς τοῦ 16ου αἰ. Γεννήθηκε στὸ Coesfeld τῆς Βεστροφαλίας καὶ πέθανε στὴ Βιέννη σὲ ἡλικία 60 περίπου ἐτῶν. Κάτοχος πολλῶν γλωσσῶν, νομομαθῆς, θεολόγος καὶ ἱστορικός, μὲ πολυχρόνιες σπουδὲς σὲ μεγάλα πανεπιστημιακὰ κέντρα τῆς ἐποχῆς, μὲ ταξίδια καὶ παραμονὲς σὲ διάφορες χῶρες καὶ σημαίνουσες πόλεις τῆς Εὐρώπης, ἀφιέρωσε τὴ ζωὴ του στὴ συγγραφὴ πλειάδας συγγραμμάτων, στὴν ἐκδοσὴ πλείστων ὄσων Ἑλλήνων συγγραφέων τῆς ἑλληνικῆς ἀρχαιότητος ἢ τῆς βυζαντινῆς ἐποχῆς καὶ μετέφρασε στὰ λατινικὰ ἀπὸ τὰ ἑλληνικὰ ἢ τὰ ἀραβοτουρκικὰ μεγάλον ἀριθμὸ ἱστορικῶν κυρίως ἔργων. Εἶναι αὐτὰ ποὺ κυρίως τοῦ ἐξασφάλισαν τὴν κατοπινὴν του φήμη, ἐπὶ παραδείγματι ἡ ἐκδοσὴ τῶν ἔργων τοῦ Ξενοφῶντα καὶ πλειάδας βυζαντινῶν ἱστορικῶν. Ἰδιαιτέρη ἀπήχρηση εἶχε ἡ μετάφραση στὰ λατινικὰ τῆς *Συνόψεως τῶν Βασιλικῶν Λέοντος τοῦ Στ'*, συνοδευόμενῃ ἀπὸ πολλὰ καὶ ὠφέλιμα σχόλια. Κατανάλωσε δὲ τὴν παραμονὴν του στὴν Κωνσταντινούπολη (Ὀκτώβριος 1584-Ἀπρίλιος 1585) στὴ συγκέντρωση ὑλικοῦ γιὰ τὴ γλώσσα, τὴ θρησκεία καὶ τὴν ἱστορίαν τῶν Τούρκων Ὀθωμανῶν. Τὰ ἔντυπα ἢ χειρόγραφα ἔργα του μὲ ἀντικείμενο τὴν ἱστορίαν τῶν Τούρκων Ὀθωμανῶν συνετέλεσαν, ὥστε ἡ ἱστορία αὐτῆ νὰ γίνῃ εὐρύτερα γνωστὴ στοὺς κύκλους τῶν λογίων τῆς λατινικῆς Εὐρώπης. Ἀπὸ τὰ ἔργα του, ἄλλα ἀποτελοῦν ἀπλὲς μεταφράσεις καὶ ἄλλα συμπιλήματα ἔργων Τούρκων ἢ Ἀράβων συγγραφέων: *Historiae musulmanicae Turcarum (1591)*· *Annales Sultanorum Othmanidarum (1576)*· *Turcici imperii status*· *De significatis et ventis insomniorum*, *Apologitici duo, prior est libitinarum index Othmanidarum, posterior continet epistolas de rebus Turcicis* καὶ πολλὰ ἄλλα. Ἔτσι ὁ Κλάβιος ἀναδείχθηκε, στὰ τέλη τοῦ 16ου αἰ., ὡς ἡ σπουδαιότερη πηγὴ γιὰ τὴ γνωριμία τῆς Δύσεως μὲ τὴν ἱστορίαν καὶ τὴ θρησκείαν τῶν Τούρκων. Τὸ κείμενο, στὸ ὁποῖο ἀναφέρεται ἐδῶ, περιέχεται ἴσως στὸ *Historiae musulmanicae Turcarum (1591)* καὶ ὁ ἐλέκτορας εἶναι ἀσφαλῶς ὁ Χριστιανὸς Α' (1581-1591), κείμενο τὸ ὁποῖο ὅμως δὲν μπορέσαμε νὰ συμβουλευθοῦμε. Ὁ Al. Haran, *Le Lys et le Globe*, ὅ.π., σσ. 277 καὶ 283, ἀναφέρεται σὲ δύο ἄλλες ἀπὸ τὴς προρρήσεις του. Ἐπίσης ὁ Pierre Bayle, ποὺ ἀφιερώνει ἓνα ἐνδιαφέρον σημείωμα στὸν Leunclavius (ὅ.π. III, 89-90), ἀναφερόμενος στὴς προφητεῖες του παραπέμπει καὶ σὲ κείμενα τοῦ συγγραφέα αὐτοῦ σχετικὰ μὲ τὴς τύχες τῆς ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας (ὅ.π., III, σσ. 268-270).

Βιβλιογραφία γιὰ τὸν Κλαύδιο: P. Bayle, *Dictionnaire historique et critique* (1696), III, 89-90: «Cladius Léon»· M.-N. Bouillet et Al. Chassang, *Dictionnaire d'Histoire et de Géographie* (1878), λήμμα «Leunclavius»· M.- P. Burtin, «Un apôtre de la tolérance: L'humaniste allemand Johannes Löwenklau dit Leunclaus», *Bibliothèque de l'Humanisme et Renaissance*, τ. 52, 3 (1990), σσ. 561-570· B. Stolte, "Observations on Johannes Leunclavius (1541-1594) at work"; *Rechtshistorisches Journal* 13 (1994), σσ. 219-233.

39. Πρόκειται ἀσφαλῶς γιὰ τὸν Χριστιανὸ Α' (1586-1591).

των Τουρκῶν ἔτζη: “Τρεῖς ῥηγάδες εἰς τὸν Ῥήνον τὸν ποταμόν, ἀνάμεσα εἰς τοὺς ὁποίους θέλει εἶσται καὶ ἀπὸ τὴν συγγένειαν τοῦ Μουγούντου ὁ εἶς, ἔχουν νὰ ἐξαλείψουν τοὺς Τούρκους”⁴⁰. Τὸ ὁποῖον προγνωστικόν, ἂν καλὰ καὶ νὰ φαίνεται τρῶπον τινὰ σκοτεινόν, ἤμπορεῖ νὰ ἐξηγηθῇ εἰς τοῦτον τὸν τρῶπον:

Τρεῖς βασιλεῖς εἶναι εἰς τὸν Ῥήνον: ὁ Ῥωμανὸς Αὐτοκράτορ, ὁ ὁποῖος ἔχει τὴν ἀρχὴν τῆς γενεᾶς του κατὰ τὸ μέρος τῆς μητρὸς ἀπὸ τὸν Παλατινάτον τοῦ Ῥήνου Βοσ, ὁ ῥήγας τῆς Ἐγκλητέρας, διότι καὶ αὐτὸς ὀρίζει μέρος εἰς τὸν Ῥήνον. Ἡμποροῦμεν νὰ ἐνοήσωμεν καὶ τὸν ἐλέκτορα τοῦ Βρανδονμπούργου διὰ δεύτερον // (Α, 105β), ὅτι καὶ αὐτὸς ἄξιός ἐστιν νὰ συγκρίνεται μετὰ ῥηγάδες⁴¹. Γοσ, ὁ ῥήγας τῆς Φράντζας, ὡσὰν ὁποῦ αὐτὸς ἐπαραινέθη τοὺς Τούρκους εἰς τούτους τοὺς πολέμους. Κατὰ τοῦτον (Γ, 110α) τὸν λόγον συμφωνεῖ καὶ τὸ Προγνωστικόν τῶν Τουρκῶν περὶ τῶν ξανθῶν παιδίων, διότι ὁ ῥήγας τῶν Ῥωμάνων, καθὼς ὑπολαμβάνω, καὶ ὁ ῥήγας τῆς Λεχίας ξανθὰς ἔχουσι τρίχας. Διὰ νὰ τὸ καταλάβωμεν τοῦτο, πρέπει νὰ τὰ στοχασθῶμεν καὶ κατὰ μέρος ὅλα. Ὁ ἐλέκτωρ τοῦ Μπραδονμπούργου ἰδοῦ // (Γ, 87α) ὁποῦ τώρα ἐνεργεῖα στρατεύεται κατὰ τῶν Τουρκῶν μετὰ στρατεύματα ἐδικόν του, διότι μετὰ τοὺς ἰντζενιέρους πολιορκητάς, τοὺς ἐδικούς του, καὶ ὀφφικιαλίους, ὁ Μόσκοβος, παίρνοντάς τους ἀπ’ αὐτόν, ὑπέταξεν εἰς τὴν ἐξουσίαν του τὸ Ἀζάκι⁴². Μάλιστα ὁποῦ εἶναι ἄκρω φιλωμένος μετὰ τὸν ῥήγα τῆς Λεχίας καὶ μετὰ τῆς Μοσκοβίας τὸν αὐτοκράτορα.

40. Τέτοιου εἴδους προγνωστικὰ κυκλοφοροῦν ἄφθονα μετὰ σκοπὸ ἄλλοτε νὰ παρηγορήσουν γιὰ τὶς δυστυχίες καὶ ἄλλοτε νὰ ἐνθαρρύνουν σὲ πράξεις ἀντίστασης ἢ ἐπιθέσεως. Οἱ προρρήσεις γιὰ νίκες κατὰ τῶν Τούρκων ἢ γιὰ ἐξαφάνιση τῶν ἀντιχριστῶν Μωαμεθανῶν εἶναι ἀπὸ τὰ πιὸ συνηθισμένα μοτίβα τόσο στὴν Ἀνατολὴ ὅσο καὶ στὴ Δύση. Ὁ Pierre Bayle (ῥ.π. III, 168-170) ἀναφέρεται σὲ πολλὰ τέτοιες προφητείες ποῦ, ἀνάλογα μετὰ τὶς ἱστορικὲς συγκαιρίες, τοποθετοῦν τὴν καταστροφὴ τῆς Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας ἀνάμεσα στὰ 1620 καὶ 1684. Στὴν ἐποχὴ τοῦ Κλαβίου «οἱ τρεῖς βασιλεῖς» εἶναι ὁ Λουδοβίκος ΙΔ΄ τῆς Γαλλίας (1643-1715), ὁ Γουλιέλμος Γ΄ τῆς Ἀγγλίας (1689-1702) καὶ ὁ Λεοπόλδος Α΄ τῆς Ἀγίας Ῥωμαϊκῆς Αὐτοκρατορίας (1658-1705). Ὅσο γιὰ τὸν ἐλέκτορα τῆς Βουργονδίας, πρόκειται γιὰ τὸν Φρειδερίκο-Γουλιέλμο Α΄ τὸν Μέγα (1640-1688) ἢ μᾶλλον γιὰ τὸν διάδοχό του Φρειδερίκο Α΄ τῆς Πρωσσίας (1688-1713).

41. Πράγματι, οἱ ἐλέκτορες τῆς Μπουργονδίας διέθεταν τὴν ἐποχὴ ἐκείνη μεγάλη δύναμη καὶ ἔπαιζαν σημαντικὸ ρόλο στὸ πλαίσιο τῆς Ἀγίας Ῥωμαϊκῆς Αὐτοκρατορίας.

42. Ἡ κατάληψη τοῦ Ὀζακίου (Αζόβ) εἶχεν ἐπιτευχθεῖ τὸν Ἰούλιο τοῦ 1696, ὕστερα ἀπὸ τὴν ἀποτυχία μιᾶς πρώτης προσπάθειας ἕνα χρόνον νωρίτερα. Ἡ στρατιωτικὴ αὐτὴ ἐπιτυχία, ποῦ χάριζε στὸν νεώτατο τσάρο μεγάλη φήμη στὴν Εὐρώπη, εἶχε ἐπιτευχθεῖ στὸ πλαίσιο τῆς συνθήκης κατὰ τῆς Τουρκίας ποῦ εἶχαν ὑπογράψει, στὰ 1686, ὁ βασιλεὺς τῆς Σουηδίας, ὁ βασιλεὺς τῆς Πολωνίας, ὁ αὐτοκράτορας τῆς Ἀγίας Ῥωμαϊκῆς Αὐτοκρατορίας, ὁ δόγης τῆς Βενετίας καὶ ὁ τσάρος τῆς Ρωσίας Ἀλέξιος. Αὐτὴ τὴ συμμαχία θέλει νὰ εὐρύνει καὶ νὰ τονώσει τώρα ὁ τσάρος Πέτρος. Δεν θὰ τὰ καταφέρει ὁμως, ἀφοῦ ἡ ἐμπλοκὴ τοῦ ἰδίου σὲ πόλεμο μετὰ τὴ Σουηδία τὸν ἀναγκάζει νὰ συνάψει συμμαχία μετὰ τὴν Τουρκία.

Ψευδοπροφητικὸν τοῦ Μωάμεθ

Καθὼς εἰς αὐτὸν τὸν Μωάμεθ κανένα καλὸν δὲν εὐρέθη ποτέ, διότι πάντοτε ἦτον φανερός ἀπατεῶν, μάγος καὶ βλάσφημος, ἔτζη μὴδὲ εἰς τὸ Προγνωστικὸν του εὐρίσκεται καμμία ἀλήθεια. Ὅμως καὶ εἰς τὰ τοιαῦτα, καθὼς καὶ εἰς τὰ ἄλλα του, ἐστάθηκεν αὐθάδης καὶ ἐτόλμησε νὰ προφητεύσῃ πῶς ἡ θρησκεία του // (B, 110β) δὲν θέλει σταθῆ παραπάνω ἀπὸ χιλίους χρόνους. Καὶ μετὰ τοὺς 1000 χρόνους θέλει ἀφανισθῆ καὶ παύσῃ, καὶ τὸ // (A, 106α) κορμί του θέλει μεταφερθῆ ἀπὸ τὴν Μέκκαν εἰς ἄλλον τόπον⁴³. Τοῦτο τὸ προγνωστικὸν τὸ ἐλογίαζαν οἱ Τοῦρκοι ὡς ἀληθὲς καὶ πολλὰ τὸ ἐπίστευαν καὶ ἤθελαν ἀληθεύσῃ ὅταν κατὰ τὸ ,αχλ' ἔτος τὸ βασιλείον τῶν Τουρκῶν, διὰ τοὺς συχνοὺς σεισμοὺς καὶ διαφόρους πολέμους ὅπου εἶχαν μετὰ τῶν Βενετζιάνων καὶ τῶν Ἀτζέμιδων καὶ διὰ ταῖς σκληραῖς ἀποστασίαις καὶ ταῖς αἱματοχυσίαις καὶ φοβεραῖς ἀνακάτωσης, βρονταῖς καὶ ἀστραπαῖς καὶ πλημμύραις καὶ πυρκαϊαῖς καὶ ἄλλα παρόμοια, ὅπου // (Γ, 87β) ἔγιναν εἰς τὰ ἀνατολικά μέρη τῶν Τουρκῶν, τόσον ἐστενοχωρήθησαν ὅπου ἐπίστευσαν πῶς

43. Ὁ τάφος τοῦ Μωάμεθ δὲν μεταφέρθηκε ποτέ «ἀπὸ τὴν Μέκκαν εἰς ἄλλον τόπον», γὰρ τὸν ἀπλούστατο λόγο ὅτι ὁ Μωάμεθ πέθανε καὶ ἐτάφη στὴ Μεδίνα, ὅπου ἔμεινε γιὰ πάντα ὁ τάφος του. Μερικοὶ δυτικοὶ συγγραφεῖς συγγέουν τὴν ἐπιθυμία τῶν χριστιανῶν νὰ ἐπισκεφθοῦν τοὺς Ἁγίους Τόπους καὶ τὸν Πανάγιον Τάφο μετὰ τὸ προσκύνημα τῶν Μουσουλμάνων στὴ Μέκκα. Νόμισαν δηλαδὴ ὅτι ἡ ὑποχρέωση τῶν Μουσουλμάνων νὰ ἐπιτελοῦν τὸ προσκύνημά τους στὴ Μέκκα, ἦταν γιὰ νὰ ἐπισκέπτονται καὶ νὰ προσκυνοῦν τὸν τάφο τοῦ Μωάμεθ. Οἱ Μουσουλμάνοι φυσικὰ δὲν ἀναφέρουν ποτέ μία τέτοια μεταφορά. Ἡ σύγχυση αὐτὴ ὀφειλόταν κυρίως στὶς ἀφηγήσεις διαφόρων δυτικῶν «περιηγητῶν» κατὰ φαντασίαν στὴν Ἀνατολή. Ὁ Guillaume Postel (*Histoires Orientales...*, Paris 1575, II, σσ. 144, 189, 193) δέχεται ὅτι ὁ Μωάμεθ γεννήθηκε στὴ Μεδίνα καὶ πέθανε στὴ Μέκκα, ἀλλὰ ὅτι ὁ τάφος του βρίσκεται στὴ Μεδίνα. Ὁ φιλόσοφος καὶ περιηγητὴς Michel Bernier γράφει στὰ 1678: «Καὶ οὔτε θὰ ἀναφερθῶ στὸν ἰσχυρισμὸ ὅτι τὸ σιδηρένιο φέρετρο τοῦ Μωάμεθ αἰωρεῖται στὴ Μέκκα, βασταζόμενο ἀπὸ ἰσχυροὺς μαγνήτες... Ἔχοντας παραμείνει πάνω ἀπὸ ἓνα μῆνα στὴ Gidda, ποὺ κεῖται ἐπὶ τῆς Ἐρυθρᾶς Θαλάσσης, σὲ ἀπόσταση μόλις μιᾶς ἡμέρας ἀπὸ τὴ Μέκκα, εἶμαι σὲ θέση νὰ βεβαιώσω ὅτι ὁ τάφος τοῦ Μωάμεθ δὲν βρέθηκε ποτέ στὴ Μέκκα, ἀλλὰ ὅτι βρίσκεται πάντα στὴ Μεδίνα, σὲ ἀπόσταση ἕξι μετὰ ἑπτὰ ἡμέρες ἀπὸ τὴ Μέκκα» [M. Bernier, *Abregé de la philosophie de M. Gassendi*, Lyon 1678 (8 τόμοι), τόμ. 5, σσ. 322-323]. Ἐπὶ παραδείγματι, τὸν διπλὸ αὐτὸν «ἰσχυρισμόν», ὅτι δηλαδὴ τὸ σιδηρένιο φέρετρο τοῦ Μωάμεθ βασταζόμενο ἀπὸ ἰσχυροὺς μαγνήτες αἰωρεῖται πάνω ἀπὸ τὸν τάφο του στὴ Μέκκα, τὸν βρίσκουμε στὸ ἔντεχνο *Roman de Mahomet* τοῦ Alexandre du Pont (στ. 1876-1992), ποὺ γράφτηκε στὰ 1258 καὶ διαβάστηκε πολὺ στὴ Δύση τὸν ὕστερο Μεσαίωνα. Βλ. ἐπίσης: Florence Buttay, *Histoires véridiques de l'imposteur Giorgio del Giglio...*, Paris, Payot, 2018, σσ. 167-170· Yérasimos Stéphane, *Les voyageurs dans l'Empire ottoman XIVe-XVIe: bibliographie, itinéraires et inventaire des lieux habités*, Société turque d'histoire, Ancara 1991.

νά ἔφθασαν ὁ ἀφανισμὸς τοὺς⁴⁴. Ἀνάμεσα εἰς τὰ ἄλλα, ἐκείνον τὸν καιρὸν ὅπου ἐπληρώθησαν οἱ 1000 χρόνοι⁴⁵, ἔγινεν εἰς τὸ μνημα τοῦ Μωάμεθ, εἰς τὴν Μέκκαν,

44. Ὅλα τὰ παραπάνω (σεισμοί, κανταποντισμοί, πόλεμοι, ἐπαναστάσεις, πείνες, ἐπιδημίες κ.λπ.) εἶναι «σημεῖα τῶν καιρῶν», ποὺ οἱ ἄνθρωποι θὰ ζήσουν ὅταν πλησιάσει τὸ τέλος τοῦ κόσμου. Εἶναι πίστη κοινὴ τόσο τῶν Ἰουδαίων καὶ τῶν χριστιανῶν ὅσο καὶ τῶν μουσουλμάνων, στηρίζεται δὲ πάνω στὰ βιβλικά καὶ ἄλλα ἱερά τοὺς κείμενα. Ἄλλωστε οἱ Τούρκοι βρίσκονται σὲ συνεχεῖς σχεδὸν πολέμους μὲ τοὺς Δυτικούς (Βενετζιάνους) καὶ μὲ τοὺς Πέρσες (Ατζέμιδες) καὶ τὰ φυσικὰ ἀντίξοα φαινόμενα (σεισμοί, πλημμύρες) δὲν λείπουν ποτὲ ἀπὸ τὶς περιοχὲς τῆς Ἀνατολῆς. Ὅσα λοιπὸν περιγράφονται ἐδῶ εἶναι ἀπλοῦστατα τόποι κοινοὶ καὶ ἀντανακλοῦν μία συνεχῆ ἱστορικὴ πραγματικότητα.

45. Τὰ *Λόγια τοῦ Προφήτη* (χαδίθ-ς), σύμφωνα μὲ τὰ ὁποῖα ἡ θρησκεία τοῦ Μωάμεθ θὰ διαρκέσει 900 χρόνια ἢ 1000 χρόνια, ἀκολουθώντας τὶς χιλιαστικὲς δοξασίες τῶν χριστιανῶν, εἶναι πολλὰ καὶ ποικίλα. Βλ. I. Sûyûti, *Le retour de Jésus...*, ὅ.π., σσ. 81-118 (γιά τὰ χαντίθ-ς). Ἀπὸ τὸ 1570 (γέννηση τοῦ προφήτη) ἕως τὸ 1630 περίπου (θάνατος τοῦ Μωάμεθ), ὁ ἰσλαμικὸς κόσμος κατέχεται ἀπὸ τὴν ἰδέα τῆς ἐγγύτητας τῆς ὥρας, ἰδέα ποὺ συμμερίζονται καὶ οἱ χριστιανικοὶ λαοί, τόσο στὴν Ἀνατολὴ ὅσο καὶ στὴ Δύση. Ὁ πατὴρ Θωμᾶς, καθολικὸς μισσιονάριος στὴν Πρόσω Ἀνατολή, ἔγραφε στὶς 6 Μαΐου 1620 ἀπὸ τὸ Χαλέπι στὸν π. Ἰωσήφ, τὸν καπουτσίνο σύμβουλο τοῦ Richelieu: «... Ἐνας μεγάλος ἀριθμὸς μεταξὺ αὐτῶν (τῶν οὐλαμάδων), ποὺ οἱ μουσουλμάνοι τοὺς ἐκτιμοῦν πάρα πολὺ γιὰ τὴν ὀσιότητά τοὺς, βεβαιώνουν ὅτι βρίσκονται πολὺ κοντὰ στὸ τέλος τῆς βασιλείας τοὺς καὶ ὅτι θὰ τοὺς ὑποδουλώσουν οἱ χριστιανοί. Μερικοὶ λένε ὅτι αὐτὸ θὰ γίνῃ σὲ δυὸ χρόνια, ἄλλοι σὲ τρία καὶ ἄλλοι σὲ περισσότερα. Συνάντησα πάνω ἀπὸ τριάντα ἀσκητὲς καὶ σοφοὺς Ἀραβες ποὺ πίστευαν τὰ ἴδια... Ἐκτὸς ἀπὸ αὐτὰ, ὑπάρχουν τόσες προφητείες καὶ θεῖες ἀποκαλύψεις δικῶν μας χριστιανῶν ἁγίων ... ποὺ ἐνισχύουν τὴν ἀλήθεια αὐτῆς τῆς πίστεως...» (Απ. Βακαλόπουλος, *Ἱστορία τοῦ Νέου Ἑλληνισμοῦ Γ'*, σσ. 371-2). Μεταξὺ τῶν «δικῶν μας» ἦταν ἀσφαλῶς ὁ Παναγιώτης Νικαίουσιος, ὁ κατόπιν πρῶτος μεγάλος διερμηνέας τῆς Πύλης, ὁ ὁποῖος ἔδειξε στὸν πρῶτο πρέσβη τῆς Ρωσίας στὴν Κωνσταντινούπολη, τὸν Krizanic, ἰδρυτὴ τῆς πανσλαβικῆς ιδέας, ἀραβικὰ βιβλία, στὰ ὁποῖα ὑπῆρχαν τέτοιες προφητείες, γνωστὲς στοὺς μορφωμένους κύκλους τόσο τῶν χριστιανῶν ὅσο καὶ τῶν μουσουλμάνων (Βακαλόπουλος, ὅ.π.: M. Balivet, «Textes de fin d'empire, récit de fin du monde...», ὅ.π.). Μία παρόμοια ἐμπειρία ἀναφέρει καὶ ὁ Guillaume Postel, ποὺ βρίσκειτα στὴν Κωνσταντινούπολη στὰ 1635 (M. Balivet, ὅ.π.). Κι ἀκόμα: G. Postel, *Le Trésor des prophéties de l'univers*, éd. Fr. Secret, La Haye 1952· Fr. Secret, «Guillaume Postel et les croyances prophétiques à la Renaissance», *Studi francesi* 3 (1957). Ἡ πίστη ὅτι οἱ χριστιανοὶ θὰ νικήσουν πάλι τοὺς Τούρκους εἶναι διάχυτη σὲ Ἀνατολὴ καὶ Δύση, σὲ ὅλα τὰ στρώματα τοῦ λαοῦ, τόσο τοῦ χριστιανικοῦ ὅσο καὶ τοῦ τουρκοικοῦ. Τὰ κείμενα εἶναι τόσο πολλὰ ποὺ δὲν εἶναι ἀπαραίτητο νὰ ἐπεκταθοῦμε. Μεταξὺ τῶν χριστιανῶν ἡ πίστη αὐτὴ εἶναι ζωντανὴ καθ' ὅλο σχεδὸν τὸν 17ο αἰῶνα, σὲ ἄμεση μάλιστα σχέση μὲ τὶς πολιτικὲς ἐξελίξεις στὴν Εὐρώπη. Βλ. κυρίως Al. Haran, *Le Lys et le Globe...*, ὅ.π., σσ. 268-307, ὅπου καὶ ἄφθονη βιβλιογραφία. Ἐπίσης, στὸ *Χρησμολογία* του (1655), ὁ Παῖσιος Λιγαριδῆς ἀφιερώνει ὀλόκληρο τὸν «Χρησμὸν τέταρτον μέλλοντα» (φ. 240β-245β: *Περὶ τῶν ῥητῶν τῆς Νέας Διαθήκης περὶ τοῦ Μωάμεθ*) στὸ θέμα τῶν χιλίων ἐτῶν καὶ τῆς χιλιετοῦς βασιλείας μὲ πληθώρα ἀναφορῶν στοὺς ἐκκλησιαστικοὺς συγγραφεῖς, Λατίνους καὶ Ἑλλήνες. Παραθέτουμε τρία ἀποσπάσματα γιὰ τὸ θέμα ποὺ

τέτοιος φοβερὸς καὶ μέγας σεισμός, ὁποῦ ἐγκρεμίσθη τὸ μισὸν μέρος τῆς πόλεως ἐκείνης μαζὴ μετὸ μετζήτι καὶ μετὸ μνήμα τοῦ Μωάμεθ. Διὰ τὸ ὅποιον ἠμπορεῖ νὰ λάβῃ κα // (B, 111α) θ' ἕνας βεβαίωσιν ἀπὸ ταῖς εἴδησες τῶν ξένων περιηγητῶν ὁποῦ ἤλθαν ἐκεῖθεν. Ζητεῖται λοιπὸν ἂν τοῦτο τὸ προειρημένον προγνωστικὸν τοῦ

μᾶς ἐνδιαφέρει ἐδῶ: «Τινὲς δὲ χίλια ἔτη γροικοῦν τὴν θρησκείαν καὶ βασιλείαν τοῦ Μωάμεθ, ὁποῦ κάμνει τὸν ὕστερον διωγμὸν τῆς στρατευομένης τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησίας καὶ μετέπειτα, ἀφόντις δηλαδὴ παύσῃ τὸ βασίλειον τῶν Ἀγαρηνῶν, τὸ ὅποιον καὶ αὐτοὶ ὁμολογοῦν ὅτι ἔχει νὰ τελειώσῃ εὐθὺς μετὰ τὰ χίλια ἔτη...» (φ. 241α). «Καλλιώτερα λέγουσιν, ὅποιοι καὶ ἂν εἶναι, ἐκεῖνοι ὁποῦ ἀρχίζουν τὰ χίλια τοῦτα ἔτη ἀπ' αὐτὸν τὸν Ὅτμανον, πρῶτον αὐτοκράτορα τῶν Ἀγαρηνῶν, ἀπὸ τὸν ὅποιον κατάγονται οἱ βασιλεῖς τους ἕως τώρα. Ἄρχισε δὲ οὗτος, κατὰ τὴν χρονολογίαν τοῦ Κορηγλίου, εἰς τὰ χίλια τριακόσια ἔτη ἀπὸ Χριστοῦ γεννήσεως. Καὶ ἀλήθεια, δὲν ἠμποροῦμεν καλλιτέρα καὶ ἀληθέστερα νὰ εὐρωμεν τὰ χίλια τοῦτα ἔτη παρὰ ἀρχινώντας ἀπ' αὐτὴν τὴν θρησκείαν καὶ βασιλείαν τοῦ Μωάμεθ. Γιατὶ αὐτὸς ὁ ἴδιος προφήτης των Μωάμεθ, ἐνθουσιασμένος ἢ ἔχων Πύθανος πνεῦμα, ἐπροεῖπεν ὅτι ἡ θρησκεία του καὶ βασιλεία του ἐμελλε νὰ βαστάξῃ χιλίους χρόνους. Ὅθεν ἀπὸ τοὺς χρόνους τοῦ Μωάμεθ, τοὺς ὁποίους ὁ Γενεβράρδος εἰς τὸ Χρονικὸν του ἀριθμεῖ κατὰ τὸ ἑξακοσιοστὸν εἰκοστὸν πρῶτον ἔτος ἀπὸ Χριστοῦ ἕως τοὺς χιλίους ἑξακοσίους πενήκοντα πέντε ὁποῦ τώρα περιπατοῦμεν, νὰ λογαριάσωμεν τὴν ὁμάδα τῶν χιλίων ἐτῶν καὶ πόσῃ μᾶς μένει. Καὶ οἱ ὅμοιοι Ἀγαρηνοὶ συμφωνοῦσιν ὅτι εἰς 621 χρόνους ἄρχισε νὰ νομοθετήσῃ καὶ νὰ γράφῃ τὴν Αἴγυρον του...» (φ. 242β). «Ἄν δὲν θέλουσιν οἱ ἀκόλουθοι τοῦ Μωάμεθ νὰ κάμουν ψευτικὴν τὴν πρόρῳησιν τοῦ προφήτου των, ἔχουν νὰ μετροῦν χίλια ἔτη μετὸς ἡλιακοῦς κύκλους καὶ ὄχι μετὸς σεληνιακοῦς. Καὶ ἐπειδὴ ἐκεῖνος ἀπέθανεν εἰς τὸ ἑξακοσιοστὸν τριακοστὸν ἔτος ἀπὸ Χριστοῦ, μένουσιν ἕως τοὺς χιλίους ἔτη τὸ [170] ... Ὅθεν πλησιάζει πρὸς αὐτὴν τὴν ἔκλειψιν τῆς τυραννίδος ἢ ὀττομανικῆ τοῦ Μωάμεθ σελήνη, κατὰ τὴν προφητείαν του...» (φ. 243α). Ἄλλωστε, ὀλόκληρος ὁ χρησμός τέταρτος μέλλων (φ. 240β-244β) ἀναφέρεται στὰ χίλια ἔτη. Ἀπὸ τῆς δικῆς του πλευρᾶς, ὁ P. Bayle γράφει: «Στὰ 1570 ὁ Sansovin ἐξέδωκε ἕνα βιβλίον, ὅπου βεβαιώνει ὅτι ὑπάρχει μιὰ προφητεία, σύμφωνα μετὰ τὴν ὁποία ὁ Νόμος τοῦ Μωάμεθ δὲν θὰ διαρκέσῃ παρὰ χίλια χρόνια καὶ ὅτι ἡ αυτοκρατορία τῶν Τούρκων θὰ καταστραφεῖ ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ 15ου σουλτάνου (Σελίμ Β', 1566-1574). Ὁ Wallichius ἀναφέρει ὅτι οἱ Τούρκοι βρίσκουν στὰ Χρονικά τους ὅτι ἡ βασιλεία τοῦ Μωάμεθ θὰ κρατήσῃ ὡς τὴν ἀφιξὴ τῶν ξανθῶν παλληκαριῶν» (ὀ.π., III, σ. 168). Ὁ Bayle ἀναφέρει πλείστες ὅσες προφητεῖες, χριστιανικὲς καὶ μουσουλμανικὲς, ποὺ τοποθετοῦν τὴν καταστροφὴ τῆς ὀθωμανικῆς δυνάμεως σὲ διάφορες ἡμερομηνίες ἀπὸ τὸ 1620 ὡς τὸ 1684 περίπου. Στὴν πραγματικότητά, τόσο οἱ χριστιανοὶ ὅσο καὶ οἱ μουσουλμάνοι εἶχαν νὰ ἐπιλύσων δυὸ σοβαρότατα προβλήματα: α) Πότε ἀκριβῶς ἀρχίζουν τὰ χίλια ἔτη; Καὶ β) Σύμφωνα μετὰ ποῖο ἡμερολόγιον, τὸ ἡλιακὸ τῶν χριστιανῶν ἢ τὸ σεληνιακὸ τῶν μουσουλμάνων, ἔπρεπε νὰ μετρηθοῦν τὰ χίλια ἔτη; Στὰ δύο αὐτὰ προβλήματα ὀφείλομε νὰ προσθέσωμε καὶ τὴν πίεσιν τῶν πολιτικῶν συγκυριῶν. Γι' αὐτὸ, ὅταν στῆ συνέχεια οἱ ὕπολογισμοὶ τῆς διάρκειας τῶν χιλίων ἐτῶν ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τοῦ Μωάμεθ εἶχε ἐκπνεύσει πρὸ πολλοῦ, οἱ ὕπολογισμοὶ γίνονται ἀπὸ τῆς ἰδρύσεως τῆς ὀθωμανικῆς δυναστείας, ἀπὸ τὸ 1300 περίπου, γιατί τὰ λαϊκὰ στρώματα κυρίως πιστεύουν ὅτι τὸ ἰσλάμ ἀρχίζει μετὸς Τούρκους ὀθωμανοῦς, ἀφοῦ Τούρκος σημαίνει Μουσουλμάνος.

Μωάμεθ, έπειδὴ καὶ τρόπον τινὰ συμφωνεῖ μετὰ τὸν καιρὸν, νὰ τὸ κρατοῦμεν διὰ ἀληθινόν. Ἀποκρινόμεσθην “Μὴ γένοιτο! Σφαλτὸν καὶ ψεύτικον εἶναι, διότι ἐκείνη ἡ μεγάλη μεταβολὴ καὶ θαυμασταῖς τῶν στοιχείων σύγχυσις ἔγιναν κατὰ θεῖαν // (A, 106β) συγχώρησιν, ὡσὰν ὁποῦ ἠθέλησεν ὅτι τὸ γένος αὐτὸ νὰ εὐρίσκειται πολὺν καιρὸν ἀπὸ κάτω εἰς τὴν τιμωρίαν τῆς δεισιδαιμονίας του. Καὶ μάλιστα διὰ νὰ ἡμπορέσουν νὰ ἰδοῦν, νὰ δοκιμάσουν καὶ νὰ ψηλαφήσουν μετὰ τὰ χέρια τους τὸ ψεῦμα καὶ τὴν σφαλερότητα τοῦ προγνωστικοῦ”. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ παντεπόπτης Θεὸς ὑπόφερε τὴν θρησκείαν του ἕως τὴν σήμερον, διὰ νὰ τοὺς νικήσῃ μετὰ ταῖς ἐδικαῖς τους συνείδησις καὶ νὰ καταλάβουν πῶς ὁ Μωάμεθ // (Γ, 88α) ἦτον καὶ εἶναι ψευδοπροφήτης. Δὲν ἡμπόρεσαν ὅμως νὰ τοὺς τὴν ξυπνήσουν ὅλα τὰ φανερά αὐτὰ σημεῖα καὶ νὰ τοὺς φέρουσιν εἰς ἐπίγνωσιν. Διὰ τοῦτο στέκει ἡ // (B, 111β) ἀπόφασις βεβαία ἢ λέγουσα “Ἀνάγκασον εἰσελθεῖν”. Πρέπει καὶ αὐτοὶ νὰ ἀναγκασθοῦν εἰς τὴν ἐπίγνωσιν τῆς ἀληθείας. Ἐδῶ ἀρμόζει νὰ ἐνθυμηθοῦμεν τὴν προσταγὴν τοῦ Θεοῦ, ὁποῦ ἔδωκεν εἰς τὸν Ἰησοῦν τοῦ Ναυῆ, καὶ τὴν ἀπόφασιν τοῦ ἐξοχωτάτου Σκιπίωνος. Πρέπει νὰ ἐξαλειφθῇ ἡ Ὀτμανικὴ Πόρτα. Τώρα εἶναι ὁ καιρὸς τῆς ἀπωλείας των, ἀποφασισμένος παρὰ Θεοῦ διὰ νὰ ξαναποκτηθῇ ἀπὸ τοὺς χριστιανοὺς ἡ ἀνατολικὴ βασιλεία καὶ νὰ κηρυχθῇ τὸ Εὐαγγέλιον ἐκεῖ ὁποῦ ἔλαβε τὴν ἀρχὴν καὶ τὸ τέλος⁴⁶. //

(A, 107α) Προγνωστικὸν διὰ τὸν ἀφανισμὸν τῆς βασιλείας τῶν Τουρκῶν, τὸ ὁποῖον οἱ ἐμπειρότατοι ἀστρολόγοι ἐπρογνώρισαν ἀπὸ τοὺς σχηματισμοὺς τῶν ἀστέρων

Ἀπὸ τὴν ἀρχὴν ὁ κόσμος πάντοτε εἰς ταραχαῖς καὶ σύγχυσις εὐρίσκειται καὶ δὲν θέλουν παύσῃ ἕως ὁποῦ, καθὼς λέγει ὁ προφήτης Δανιήλ, νὰ ξεκοπῇ καὶ νὰ καταβῇ ἀπὸ τὸ βουνὸν πέτρα καὶ νὰ συντρίψῃ τελείως τὰ συγκεχυμένα πράγματα τῶν ἀνθρώπων καὶ νὰ τὰ λεπτύνη [Δαν. 2, 34]. Ἔχομεν παράδει // (B, 102α) γμα τὸ βασίλειον τῶν Τουρκῶν καὶ στοχαζόμεθα τὴν μεταβολὴν ὁποῦ ἔγινεν εἰς τὴν θρησκείαν τους, παραχωρήσει Θεοῦ, ἀπὸ τὸν Μω // (Γ, 88β) ἀμεθ. Ὁ ὁποῖος, ὡσὰν ἕνας ἀσεβέστατος ἀπατεῶν καὶ ὄργανον τοῦ διαβόλου, ἐγεννήθη

46. Ἡ πίστη στὴν προσχώρησιν τῶν Τούρκων καὶ τῶν Ἑβραίων στὴν χριστιανικὴ θρησκεία ἀπὸ τὴ μία μεριά καὶ στὴν κήρυξιν τοῦ Εὐαγγελίου στοὺς πέπρατα τῆς οἰκουμένης πρὶν ἀπὸ τὸ τέλος τοῦ κόσμου καὶ τὴν τελικὴ Κρίσιν ἀπὸ τὴν ἄλλη, εἶναι σχεδὸν γενικὴ στοὺς χριστιανοὺς συγγραφεῖς, ὀρθοδόξους, καθολικοὺς καὶ προτεστάντες. Οἱ μουσουλμάνοι πιστεύουν βέβαια ὅτι οἱ χριστιανοὶ θὰ προσχωρήσουν στὸ ἰσλάμ, ἀφοῦ καὶ ὁ Χριστός, ὅταν ἔλθῃ νὰ πολεμήσῃ τὸν Ἀντίχριστο, θὰ ἐνεργήσῃ ὡς μουσουλμάνος πιστός. Βέβαια πρῶτοι οἱ Ἰουδαῖοι διετράνωσαν τὴν πίστη ὅτι, μετὰ τὸν ἐρχομὸν τοῦ ἀναμενόμενου Μεσσία τους, ὅλα τὰ ἔθνη θὰ ἀσπασθοῦν τὴν ἰουδαϊκὴν πίστην.

κατὰ τὸ φοῦρ ἔτος ἀπὸ Χριστοῦ καὶ εἰς τοὺς χκ', περιμαζώνοντας ἀπὸ πολλὰς καὶ διαφόρους αἱρέσεις ὅσα βλάσφημα καὶ βδελυρά, ἔπλασε καὶ ἰδιοποίησε μίαν θρησκείαν καὶ πολιτείαν ξεχωριστήν, τὴν ὁποίαν μὲ λησταρχίαις καὶ μὲ κάθε λογῆς παρανομίαις ἐστερέωσε, συναθροίζοντας σιμά του ἀνθρώπους ἀποστάτας καὶ φαυλοβίους⁴⁷. Καὶ ἀφ' οὗ ἐστερέωθη ἡ τοιαύτη του πολιτεία, ἄρχησαν οἱ Τοῦρκοι, εἰς τοὺς ψκς', νὰ γίνωνται φανερώτεροι καὶ νὰ ὑψώνουν τὰς κεφαλὰς τους καὶ νὰ ὑποτάσσουν πολλὰς αὐθεντίας καὶ βασιλείας κατὰ τὴν διδασκαλίαν τοῦ Μωάμεθ. Μὲ δυναστείας // (A, 107β) καὶ ὡσὰν θεϊκὴ μάστιξ σταλμένοι εἰς τὰ ἀνατολικά μέρη ἐξαπλώθηκαν κατὰ τῆς Περσίας καὶ τῶν Χριστιανῶν τόσον ὅτι ἀναμεταξὺ εἰς 100 χρόνους πολλὴν ζημίαν ἐπροξένησαν εἰς τοὺς Πέρσας καὶ τοὺς Γραι // (B, 112β) κούς, καὶ ὑπέταξαν εἰς τὴν ἐξουσίαν τους ὅλην τὴν Παλαιστίνην, καὶ μάλιστα τὰ Ἱεροσόλυμα.

Ἀπὸ τότε καὶ ἔως τώρα ἡ ἱστορία τῶν Τουρκῶν, μὲ τὸ νὰ εἶναι σφαλταῖς, διὰ τοῦτο τινὰς δὲν ἠμπορεῖ νὰ ἤξεύρῃ τοὺς ἀρχηγούς των κατὰ τάξιν οὔτε τί λογῆς κυβένησες εἶχον οἱ πρῶτοι τους εἰς τὰ πολιτικά καὶ εἰς τὰ πολεμικά πράγματα. Ὑστερον ὅμως ἀπὸ τοὺς ἄνω εἰρημένους 100 ἑκατὸν χρόνους, κατὰ τὸ ,αρ' [1100] ἔτος ἀπὸ Χριστοῦ, ὁ περιβόητος ἐκεῖνος αὐθέντης // (Γ, 89α) καὶ στρατηγός, Γοδοφρέδος, πρίντζιπας τῆς Λοθαρηγγίας καὶ Μποβιλῶν, τὸν ὁποῖον καὶ ἄλλοι πρίντζιπτοι ἐβοήθησαν, ἤγουν ὁ κόμης τῆς Φλαντρίας καὶ ἄλλοι, ἤλευθερώθησαν ἀπὸ τὰ χέρια τῶν ἀσεβῶν τὰ Ἱεροσόλυμα, καὶ ἐβασίλευσαν εἰς αὐτὴν ὀκτὼ βασιλεῖς χριστιανοὶ ὕστερα ἀπ' αὐτόν. Καὶ ἐστάθη ἡ βασιλεία τους χρόνους 88. Καὶ θεώρησον πῶς ἐφυλάχθη ὄχι μόνον εἰς τοὺς βασιλεῖς ἀλλὰ καὶ εἰς τοὺς χρόνους ὁ ὀκταδικὸς ἀριθμὸς. Ὅμως, Θεοῦ παραχωρήσει, πάλιν ἐδουλώθησαν εἰς τοὺς Τούρκους, κατὰ τὸ ,αρπζ' ἔτος⁴⁸.

Μετὰ ταῦτα ἄρχησε νὰ αὐξάνῃ πάλιν ἡ δύνα // (B, 113α) μιν τῶν Τουρκῶν, τόσον ὅτι εἰς τοὺς ,ατ' (χιλίους τριακοσίους) ἐσῆκωσαν καὶ βασιλέα // (A, 108α) μὲ

47. Τὰ τῆς γεννήσεως καὶ τοῦ βίου τοῦ Μωάμεθ στοιχεῖα ποὺ μᾶς δίνει ὁ συγγραφέας εἶναι ἐλάχιστα καὶ δὲν παρουσιάζουν καμμία πρωτοτυπία, γιὰ τὴν συναντοῦμε σὲ ὅλη τὴν πολεμικὴ κατὰ τοῦ ἰσλάμ γραμματεία. Βλ. Α. Ἀργυρίου, «Ὁ κῶδιξ ὑπ' ἄρ. 71 τῆς Ἱστορικῆς καὶ Ἐθνολογικῆς Ἐταιρείας Ἀθηνῶν: Μιὰ Ἱστορία τοῦ Μωάμεθ σὲ προσπάθεια μερικῆς ἐρμηνείας τῆς Ἀποκάλυψης τοῦ Ἰωάννη», *Δελτίον Βιβλικῶν Μελετῶν*, 29B (2011) 131-172. Βλ. ἀκόμη Florence Buttay, *Histoires véridiques de l'imposteur Giorgio del Giglio...*, Payot, Paris 2018, σσ. 164-166· Al. d'Ancona, «La leggenda di Maometto in Occidente», *Giornale storico della letteratura italiana* 13 (1889), σσ. 199-225 γιὰ τὸν Μεσαίωνα.

48. Πίστεψαν δηλαδὴ ὅτι οἱ Σταυροφορίες θὰ ἐπέφεραν τὴν ἐξαφάνιση τῆς ἐξουσίας τῶν Μουσουλμάνων καὶ τὴν ἐπικράτηση τοῦ χριστιανισμοῦ σὲ ὅλες ἐκεῖνες τὶς περιοχές. Κατὰ τὰ ἄλλα, ὁ συγγραφέας πολὺ λίγο καὶ πολὺ γενικὰ ἀναφέρεται στὶς Σταυροφορίες. Γιὰ τὰ ἐσαχτολογικὰ κείμενα τῆς ἐποχῆς στὴ Δύση βλ. G. L. Potestà, *Le Dernier Messie. Prophétie et souveraineté au Moyen Age*, Les Belles Lettres, Paris 2018, σ. 75 κ.έ.

ἐκλογὴν τῶν Ὀτμάνων τὸν σουλτὰν Ὀτμάνην, ἀπὸ τὸν ὁποῖον ὠνομάσθη καὶ τὸ βασίλειον τῶν Τουρκῶν *Πόρτα Ὀτμανική*⁴⁹.

Μετὰ τοῦτον, δέκα βασιλεῖς τῶν Τουρκῶν κατὰ διαδοχὴν πολλὰ ἐστενοχώρησαν τοὺς Χριστιανοὺς καὶ τὸ βασίλειόν τους ἐταπείνωσαν καὶ ἐσμίκρυναν, ἕως ὅπου ὁ Β΄ Μωάμεθ ὑπέταξε δώδεκα βασίλεια χριστιανικά, καὶ ὑπέταξε διακοσίας πόλεις εἰς τὴν ἐξουσίαν του, καὶ μάλιστα τὴν Τραπεζοῦντα καὶ τὴν Κωνσταντινούπολιν. Καὶ τοῦτα ὅλα τὰ ἔκαμεν ἀπὸ τοὺς ,αυν΄ (χιλίους τετρακοσίους πενήντα) ἕως εἰς τοὺς ,αυπ΄ (χιλίους τετρακοσίους ὀγδόντα). Καὶ τότε τὸ βασίλειον τῶν Τουρκῶν ἔφθασεν εἰς τὸ ἄκρον τῆς εὐτυχίας του⁵⁰. // (Γ, 89β)

Ἀπὸ τοὺς δέκα βασιλεῖς ὅπου ἀνωτέρω εἶπαμεν, οἱ ὁποῖοι ἐβασίλευσαν ἕως τοὺς ,αφια΄, – ἕως εἰς τὸν τωρινὸν βασιλέα ἐστάθησαν 13 (δεκατρεῖς) βασιλεῖς, – οἱ ὁποῖοι ἐκινούσαν συγχοὺς πολέμους, ποτὲ μὲν κατὰ τῆς Οὐγγρίας, ποτὲ δὲ κατὰ τῆς Περσίας, ἄλλοτε δὲ κατὰ τῆς Μοσχο // (Β, 113β) βίας καὶ τῆς Λεχίας καὶ τῶν Βενετζιάνων. Ὅμως εἰς διάστημα 150 (ἑκατὸν πενήντα) χρόνων ὀλίγον τίποτες ἐκέρδισαν⁵¹.

Τώρα ἂς ἰδοῦμεν μὲ τί τρόπον ἔγινεν ἡ αὔξησίς των κατὰ τοὺς ἀστρονομικοὺς λογαριασμοὺς καὶ πότε θέλει γένη καὶ ἡ φθορά τους.

Καθὼς ἡ μοναρχία τῶν Φραντζέζων εὐτυχᾶ καὶ αὔξεται πάντοτε, ὅταν οἱ δύο πρῶτοι πλανῆται εὐρίσκονται ἀποκάτω // (Α, 108β) εἰς τὸ τρίγωνον τῆς φωτιάς,

49. Πολὺ χαρακτηριστικὴ ἡ διατύπωση αὐτή. Γιὰ πολλοὺς δυτικούς συγγραφεῖς καὶ γιὰ ὀρισμένους ἀνατολικούς μὲ λιγοστὴ μόρφωση, ἡ ἱστορία τοῦ ἰσλάμ καὶ ἡ ἱστορία τῶν Τούρκων ταυτίζονται. Τοῦρκος σημαίνει μουσουλμάνος καὶ μουσουλμάνος θὰ πεῖ Τοῦρκος. Κατὰ κάποιον τρόπο, ὅλη ἡ ἱστορία τοῦ ἀραβικοῦ καὶ τοῦ ἰρανικοῦ ἰσλάμ, μέχρι τὸ 1300 περίπου, ἐξαφανίζεται. Στὰ ἑλληνικά χρησιμοποιοῦσαν τὸ ρῆμα *τουρκίζω*, προκειμένου νὰ δηλώσουν ὅτι κάποιος ἔγινε μουσουλμάνος, ἐγκαταλείποντας ἔτσι τὴ χριστιανικὴ πίστη καὶ τὴν ἐθνικὴ του ταυτότητα. «Γίνεσαι Τοῦρκος, Διάκο μου, τὴν πίστη σου ν’ ἀλλάξεις ...» (δημοτικὸ τραγοῦδι).

50. Μεταξὺ τῶν ἐτῶν 1450 καὶ 1470 τοποθετοῦνται οἱ κατακτήσεις τοῦ Μωάμεθ Β΄. Μὲ ἄλλα λόγια, οἱ προγενέστερες ἀλλὰ καὶ οἱ μεταγενέστερες κατακτήσεις τῶν Ὀθωμανῶν εἶναι σὰν νὰ μὴν ὑπολογίζονται. Ὅσο γιὰ τὸν ἀριθμὸ τῶν σουλτάνων ποὺ βασίλευσαν καὶ τῶν πόλεων ποὺ κυρίευσαν, οἱ ἀριθμοὶ αὐτοὶ εἶναι ἀυθαίρετοι καὶ δὲν ἀνταποκρίνονται σὲ καμμία πραγματικότητα· εἶναι ἀριθμοὶ προπαγάνδας. Ἀπὸ τὸν Ὀσμὰν ἢ Ὀθμὰν μέχρι καὶ τὸν Μωάμεθ Β΄ ἔχουμε 6 σουλτάνους· ἕως δὲ τὸν Μουσταφᾶ Β΄, κατὰ τὴ βασιλεία τοῦ ὁποῖου γράφεται τὸ *Προγνωστικόν*, ἔχουμε δεκαπέντε διαδόχους τοῦ Κατακτητῆ. Στὸ «ἄκρον τῆς εὐτυχίας των», δηλαδὴ τῆς δυνάμεις τους καὶ τοῦ πλοῦτου τους, οἱ Τοῦρκοι ἔφθασαν ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Σουλεῦμὰν τοῦ Μεγαλοπρεποῦς (1520-1566).

51. Γιὰ τοὺς ἀριθμοὺς βλ. τὴν προηγούμενη ὑποσημείωση. Εἶναι ὅμως ἀλήθεια ὅτι ἡ Ὀθωμανικὴ Αὐτοκρατορία βρισκόταν σὲ συνεχεῖς πολέμους μὲ τοὺς ἄλλους λαούς, ὄχι τόσο μὲ αὐτοὺς ποὺ ἀναφέρονται ἐδῶ καὶ οἱ ὁποῖοι εἶναι οἱ τωρινοὶ ἐχθροὶ τῆς Ὀθωμανικῆς Πόρτας.

ἔτζη καὶ ἐκ τοῦ ἐναντίου εὐτυχεῖ καὶ αὐξάνει ἡ βασιλεία τῶν Τουρκῶν, ὅταν οἱ δύο ἀνώτατοι πλανῆται, ὁ Κρόνος δηλαδὴ καὶ ὁ Ζεὺς, ἀνταμώνονται εἰς τὸ τρίγωνον τοῦ νεροῦ, ἀναχωροῦντες ἀπὸ τὸ τρίγωνον τοῦ ἀέρος. Τόσον εἶναι τοῦτο ἀληθινόν, ὅπου ἡ δοκιμὴ κάθε καιροῦ ἕως τώρα μᾶς τὸ ἀπόδειξε, τόσον ὅτι πάντοτε οἱ Τοῦρκοι εἰς τοὺς τοιοῦτους σχηματισμοὺς τῶν ἀστέρων μεγάλαις νίκαις ἐκατόρθωσαν καὶ εὐτύχησαν. Ἀμὴ, ὅταν ἀνταμώνονται εἰς τὸ τρίγωνον τῆς γῆς, μεταβαίνουντες ἀπὸ τὸ τρίγωνον τῆς φωτίας, καὶ ἔλθουν ἀπὸ τὸ ἓνα ἐναντίον ἄκρον εἰς τὸ ἄλλο // (B, 90α) ἐναντίον, τότε χωρὶς καμμίαν // (Γ, 114α) ἀμφιβολίαν οἱ Τοῦρκοι πάντοτε δυστυχοῦν καὶ νικοῦνται, καθὼς ἐσυνέβη καὶ τότε, ὅταν ἔχασαν τὰ Ἱεροσόλυμα καὶ ὄλην τὴν Παλαιστίνην. Εἰς δὲ τοὺς ,αυ', ὅταν τὰ ἄνω εἰρημμένα ἄστρα ἀνταμώθησαν εἰς τὸ τρίγωνον τοῦ νεροῦ ἀναχωροῦντες ἀπὸ τὸ τρίγωνον τοῦ ἀέρος, ἔφθασαν εἰς τὸ ἄκρον τῆς εὐτυχίας οἱ Τοῦρκοι. Διὰ τοῦτο ὑπέταξαν καὶ τὸ βασίλειον τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ ἄπασαν τὴν Ἑλλάδα.

Ἀμὴ κατὰ τὸ παρὸν ἡ σύνοδος αὐτῶν τῶν ἀστέρων εὐρίσκεται ἀπὸ κάτω εἰς τὸ τρίγωνον τῆς φωτίας, τὸ ὁποῖον εἰς μὲν τοὺς Φραντζέζους δηλοῖ εὐτυχιάν εἰς δὲ τοὺς Τοῦρκους ζημίαν καὶ σμικροσμὸν, μάλιστα ὅπου πλησιάζουσι νὰ ἀνταμωθοῦσιν // (A, 109α) εἰς τὸ τρίγωνον τῆς γῆς. Τὸ ὁποῖον φανερώνει τὸν τέλειον ἐξολοθρευμὸν τῶν Τουρκῶν. Εἰς τοῦτο τὸ τρίγωνον θέλει σταθῆ ἡ ἀντάμωσις αὐτῆ τῶν ἀστέρων ἕως εἰς τοὺς ,αλ' (χιλίους ἐνακοσίους), ἀπὸ τὸν ὁποῖον καιρὸν καὶ εἰς τὸ ἐξῆς ὀλιγότατοι Τοῦρκοι θέλουν ἀπομείνῃ εἰς τὸν κόσμον. Ὅλαις ἡ περιστάσεις τούταις, ὅπου ἕως τώρα εἴπαμεν, παρακινῶ // (B, 114β) σι μάλιστα ὄλους τοὺς αὐθέντας καὶ βασιλεῖς τῶν χριστιανῶν, ὅτι, καθὼς οἱ πλανῆται ἀνταμώνονται φιλικῶς εἰς τὸν οὐρανόν, ἔτζη καὶ αὐτοὶ εἰς τὴν γῆν ὁμογνωμονοῦντες νὰ δεχθοῦσι τὸν ἀρμόδιον τοῦτον καιρὸν καὶ νὰ σηκωθοῦσι κατὰ τῶν ἀσεβῶν Ὀτμάνων, διὰ νὰ ἀφανίσουν τελείως // (Γ, 90β) τὸ ἀπάνθρωπον γένος αὐτὸ καὶ τοὺς ψευδοπροφήτας αὐτῶν μαζῇ μὲ τὴν αἴρεσίν τους, διὰ νὰ ἀναβλαστήσῃ πάλιν καὶ νὰ ἀνθήσῃ τὸ Εὐαγγέλιον εἰς τοὺς τόπους ἐκείνους ὅπου αὐτοὶ κατεξουσιάζουσι⁵².

52. Τὰ φυσικὰ καὶ οὐράνια φαινόμενα ἀσκοῦσαν τὴν ἴδια ἐπίδραση μὲ τις προφητείες καὶ τις προρρήσεις στὴν πίστη καὶ τὴ φαντασία τῶν ἀνθρώπων, σὲ Ἀνατολὴ καὶ Δύση. Οἱ βυζαντινοὶ χρονογράφοι ἀναφέρουν πολλὰ τέτοια φαινόμενα ποὺ τὰ διάφορα βροντολόγια προσπαθοῦν νὰ συστηματοποιήσουν. Οἱ Βυζαντινοὶ μεταβίβασαν τὶς προλήψεις τους αὐτὲς στοὺς Μουσουλμάνους πρῶτα, στοὺς Νεοέλληνας καὶ τοὺς Τοῦρκους στὴ συνέχεια. Ἀλλὰ καὶ ἡ Δύση γνωρίζει τὰ φαινόμενα αὐτά· ἡ δὲ δυτικὴ γραμματεία ἀφθονεῖ ἀπὸ τέτοιου εἴδους διηγήσεις. Οἱ ἀστρολόγοι καὶ οἱ ἀστρολογικοὶ ὑπολογισμοὶ εὐημεροῦν σὲ κάθε ἐποχῇ, κοντὰ στὸ λαό, ὅπως καὶ στὶς αὐλὲς τῶν ἀρχόντων. Ἐδῶ πρόκειται μᾶλλον γιὰ ἀστρολογικοὺς ὑπολογισμοὺς Γάλλων ἀστρολόγων, ἀφοῦ προμηνύουν τὴν εὐτυχία ἢ τὴ δυστυχία τῶν Γάλλων στὶς πολεμικὲς καὶ διπλωματικὲς τους σχέσεις μὲ τοὺς Τοῦρκους. Βρισκόμαστε στὴν ἐποχὴ τῆς βασιλείας τοῦ Λουδοβίκου ΙΔ', ὅταν ἡ γαλλικὴ αὐλὴ παίζει ρόλο πρωτεύοντα μεταξὺ τῶν δυτικῶν Δυνάμεων, ἰδιαίτερα στὶς σχέσεις τους μὲ τοὺς Ὀθωμανούς. Βλ. πρόχειρα Al. Haran, *Le Lys et le Globe...*, ὁ.π., σσ. 309-339, ὅπου καὶ πλούσια βιβλιογραφία. Γιὰ τὴ θέση ποὺ κατεῖχαν τὰ ἀστρολογικὰ βιβλία στὸ

Βλέπεις πῶς εἶναι βέβαιον ὅτι ὁ Θεὸς ἐταπείνωσε καὶ ὑπέταξε τοὺς ἀνατολικούς χριστιανούς ἀποκάτω εἰς τὸν ζυγὸν τῶν Τουρκῶν πρὸς παιδευσιν αὐτῶν καὶ διόρθωσιν, καθὼς φορτῶνεται καὶ ὁ ὄνος καὶ καταβαρύνεται, διὰ νὰ μὴν ἀγριώνεται καὶ γίνηται ἀνυπότακτος. Οἱ Γραικοί, οἱ Ἄραβες καὶ οἱ Ἀνατολικοὶ ἀπὸ τὴν πολλήν τους ἔπαρσιν δὲν ἤξευραν τί νὰ κάμουν. Τόσον ἦσαν οἱ ἄνθρωποι διεστραμμένοι καὶ ἄσωτοι καὶ φαυλόβιοι, ὅπου ὁ Θεὸς ἠναγκάσθη νὰ στείλῃ // (A, 109β) εἰς αὐτοὺς ῥάβδον ἐπιπληκτικὴν, διὰ νὰ τοὺς παιδεύσῃ καὶ νὰ τοὺς ταπεινώσῃ. Ἐμε // (B, 115α) ταχειρίστηκεν ὁ Θεὸς τὸ σπαθί τῶν Τουρκῶν διὰ νὰ κόψῃ τὰ πτερὰ τῆς ὑπερηφανείας των, νὰ περιπατοῦν χθαμαλοὶ καὶ τεταπεινωμένοι καὶ νὰ μὴν γυρεοῦν νὰ πετοῦσιν εἰς τὰ οὐράνια ἐπαιρόμενοι.

Ἐπειδὴ δὲ καὶ ἡ ῥάβδος αὐτὴ δὲν ἦτον τόση σκληρὰ καὶ αὐτοὶ δὲν ἠθέλησαν νὰ ἐπιστραφοῦσιν εἰς καλλήτερον κατάστασιν, διὰ τοῦτο ἐμεταχειρίστηκεν ὁ Θεὸς ἄχρηστα ὄργανα, στέλνοντας δηλονότι ψευδοπροφήτας, τυράννους, ἐξολοθρευτάς, διὰ νὰ ἀφανίσουν βασιλεία καὶ νὰ ἐξολοθρεύσουν κάστρα, νὰ ἐρημώσουν // (A, 91α) κόσμον καὶ νὰ κατακαύσωσι χώρας, ἕως ὅπου νὰ ἔλθωσιν εἰς θεογνωσίαν καὶ νὰ λείψουν ἀπὸ τὰς κακουργίας των.

Οἱ τοιοῦτοι τύραννοι καὶ ἄρπαγες εἶναι καὶ λέγονται μάλιστα Θεοῦ, καθὼς ὁ Ἄττίλας καὶ ὁ Ταμερλάνης ὠνόμαζαν τοῦ λόγου τους. Ὅλα γίνονται κατὰ Θεοῦ παραχώρησιν διὰ παιδευσιν τῶν ἀνθρώπων, τοὺς ὁποίους ὁ Θεός, ἀφ' οὗ τοὺς παιδεύσῃ, τότε παίρνει τὴν μάλιστα καὶ τὴν ῥάβδον ἐκείνην, καὶ ρίπτοντάς τιν εἰς τὴν φωτίαν τὴν κατακαίει. Ἀλλοίμονον εἰς τοὺς τυράν // (B, 115β) νους ἐκείνους, τοὺς ὁποίους ὁ Θεὸς ἤθελε μεταχειρισθῆ ἄντι μάλιστα διὰ νὰ παιδεύσῃ τὸν λαόν του! Εἶναι ἀλήθεια ὅτι ἐκεῖνοι εἶναι ὑπηρέται τῆς δόξης τοῦ Θεοῦ, ἀμὴ ὄχι // (A, 110α) τῆς χάριτος, συγχωροῦντας νὰ τελειώσουν τὸ ἔργον εἰς τὸν σκοπὸν τοῦ Θεοῦ, ἀμὴ ὄχι ὡσὰν ὁ Παῦλος ἀλλὰ ὡσὰν ὁ Σαούλ· ὄχι καθὼς ὁ Χριστὸς ἀλλὰ καθὼς ὁ Ἀσσύριος διὰ τὸν ὁποῖον ὁ Ἡσαΐας ἐν κεφ. Ι' (δεκάτῳ) λέγει: “Οὐαὶ Ἀσσύριε, ἡ ῥάβδος τοῦ θυμοῦ μου” (Ἡσ. 10, 5).

Πόσαι χιλιάδες ἀνθρώπων ἕως τώρα ἀναστέναξαν ἀποκάτω εἰς τὸν ζυγὸν τοῦ ἀπανθρώπου καὶ αἰμοβόρου τυράννου τῶν Τουρκῶν! Βεβαίωτατον εἶναι πῶς ὁ παντεπόπτῃς Θεὸς διὰ τὴν ἄμετρον αὐτοῦ ἀγαθότητα καὶ χάριν ἐφύλαξε διὰ λόγου του μερικοὺς ἀνθρώπους θεοσεβεῖς, οἱ ὅποιοι μὲ στεναγμούς καὶ προσευχαῖς καὶ μὲ δάκρυα ἡμέραν καὶ νύκτα ἐξίλειοῦσιν ἀκαταπαύστως αὐτόν, δεόμενοι καὶ παρακαλοῦντες νὰ λυτρώσῃ τὸν λαόν του διὰ // (Γ, 91α) τὴν μεγάλην του εὐσπλαχνίαν ἀπὸ τὸν ἀνυπόφορον ζυγὸν τῆς δουλείας τῶν ἀσεβῶν. Οὐδὲ // (B, 116) εἶναι νὰ ἀμφιβάλλῃ τινὰς πῶς ὁ δικαιοτάτος Θεὸς νὰ μὴν ἔβαλε καιρὸν καὶ σύνορον εἰς τὸ βασίλειον τῶν Τουρκῶν, ἕως πότε εἶναι πρέπον νὰ διαμένῃ. Ὁ στοχασμὸς ὁ ἐδικός μου προέρχεται μὲ τὸ νὰ βλέπω τοὺς ἀσεβεῖς ὅπου

Βουκουρέστι τοῦ IZ' αἰ., βλ. Corneliu Dima-Drăgan et M. Caratasu, «Un manuscrit grec inédit du docteur Jean Comnène», *RESEE* IX, 1 (1971), σσ. 113-114.

εϋρίσκονται τὴν σήμερον εἰς μεγάλην στενοχωρίαν, μάλιστα ἀνίσως οἱ βασιλεῖς τῶν χριστιανῶν ἤθελον κρατήσῃ καλὰ τὸν παρόντα πόλεμον καὶ νὰ μὴν παύσουν ἕως ὅπου νὰ διώξουν τελείως τοὺς Τούρκους ἀπὸ ὅλην τὴν Εὐρώπην. Τὸ ὁποῖον καὶ οἱ σχηματισμοὶ // (A, 110β) τῶν οὐρανίων ἀστέρων ὄχι μόνον παρακινοῦν οὐρανόθεν ἀλλὰ καὶ ὑπόσχονται τοῦ ἀσεβοῦς τὸν ἀφανισμόν. Ἄμποτες μόνον ὁ τοιοῦτος θεάρεστος ζῆλος νὰ διαμένῃ πάντοτε εἰς τὴν ψυχὴν τῶν χριστιανῶν βασιλέων, ὅπου νὰ εἶναι ὁμογνώμονες μὲ ἀδελφικὴν καὶ σύμφωνον ὁμόνοιαν, διὰ νὰ τελειώσουν τοῦτο τὸ θεῖον ἔργον εἰς δόξαν Θεοῦ αὐτοῦ καὶ ἐξάπλωσιν τοῦ κηρύγματός του. Τὸ ὁποῖον // (B, 116β) σὺν Θεῷ ἁγίῳ κατορθώνοντες, ἐν μὲν τῷ παρόντι αἰῶνι θέλουσι λάβῃ παρὰ Θεοῦ μισθὸν κοσμικὸν καὶ πᾶσαν εὐτυχίαν, ὑποτάσσοντες δηλονότι τοὺς ἐχθροὺς αὐτῶν καὶ αὐξάνοντες τὰς βασιλείας των ἔν τε τῷ μέλλοντι θέλουσι ἀξιωθῆ τῆς ἀκαταλήκτου δόξης τε καὶ χαρᾶς⁵³. Τέλος καὶ τῷ Θεῷ χάρις.

Ἐγράφη τὸ παρὸν διὰ χειρὸς Μιχαὴλ τοῦ Βυζαντίου, διὰ χρῆσιν τοῦ τιμιωτάτου καὶ λογιωτάτου ἄρχοντος μεγάλου Καραζᾶ τῆς αὐθεντίας ὡκνας κυρίου κυρίου Παναγιώτου. Ἐν ἔτει σωτηρίῳ ,αχλθ' Μαΐῳ μηνὶ ἐν Βουκουρεστίῳ.

53. Οἱ θεολογικὲς αὐτὲς ἔννοιες τῆς ἀπομάκρυνσης ἀπὸ τὸν Θεὸ διὰ τῆς ἁμαρτίας, τῆς θείας τιμωρίας γιὰ τὴν ἀπομάκρυνση αὐτῆ, τῆς μετανοίας καὶ τῆς ἐπιστροφῆς κοντὰ στὸν Θεό, τῆς δικαίωσης, τῆς λύτρωσης καὶ τῆς ἀπελευθέρωσης, ὡς καρπὸς τῆς μετανοίας, εἶναι ἰδέες κλειδιά, πάνω στίς ὁποῖες στηρίχθηκαν οἱ ραγιαδες καθ' ὅλη τὴν περίοδο τῆς Τουρκοκρατίας καὶ οἰκοδόμησαν τίς περὶ ἀπελευθερώσεως ἐλπίδες τους. Μὲ αὐτοὺς τοὺς παρηγορητικοὺς λόγους τελειώνει ἐπίσης τὸ *Προγνωστικὸν τῶν Μοσκόβων* ὁ συγγραφέας του. Ἡ βιβλιογραφία εἶναι κι ἐδῶ τόσο πλούσια πὸν κάθε ἀναφορὰ σὲ αὐτὴν περιττεύει. Τὸ περίεργο εἶναι πὼς ἕνα ἱστορικὸ στὴν οὐσία ἔργο, γραμμένο ἀπὸ μὴ Ἑλληνα λόγιον, τελειώνει μὲ αὐτοῦ τοῦ εἴδους τίς θεολογικὲς σκέψεις. Περίεργο φαίνεται ἐπίσης τὸ γεγονός ὅτι τὴν ἴδια ἀκριβῶς ἐποχὴ ὁ P. Bayle (βλ. λῆμμα Mahomet) κάνει τίς ἴδιες ἀκριβῶς σκέψεις μὲ τὸν συγγραφέα μας σὲ ὅ,τι ἀφορᾶ τοὺς Τούρκους ὡς ὄργανα τῆς θείας τιμωρίας γιὰ τὰ ἁμαρτήματα τῶν χριστιανῶν.

RESUMÉ

Le Prognostikon des Moscovites

par Asterios Argyriou, *Professeur émérite*
Université des sciences humaines, Strasbourg

Suite à la découverte (1967) d'un manuscrit au monastère de Hurezu, écrit le 30 décembre 1699 par le médecin-philosophe Jean Comnène (1668-1719) et dédié à son protecteur, le stolnic Constantin Bassaraba (1639-1716), les C. Dima-Drâgan et M. Caratasu, publièrent, dans la *Revue des Études Sud-Est Européennes* IX, 1 (1971), 107-120, un article sur le contenu du manuscrit, à savoir le *Προγνωστικὸν τῆς γενομένης ἐκλείψεως τοῦ ἡλίου ἐν ἔτει ἀχῶ, Σεπτεμβρίῳ ιγῆ*. Mais ils confondent cet opuscule de J. Comnène avec l'ouvrage allemand de Stanislas Reinhardus Aextelmeier publié à Augsbourg en 1698. On peut lire la traduction grecque presque fidèle de celui-ci dans le codex n° 79, ff. 17a-110b (supplément), de la Bibliothèque Nationale de Vienne, faite probablement par Michel Byzantios en 1699. Deux autres manuscrits grecs, ceux du monastère d'Ivion n° 172 et n° 173, contiennent le même texte avec de variantes sans intérêt dues au copiage. Nous savons que le n° 172, commandé par le supérieur d'Ivion, Néophytos, il passa en sa possession le 11 septembre 1717. Le n° 173 est probablement une copie du 172.

Jean Comnène ne peut pas être le traducteur de l'ouvrage allemand. Celui-ci est en réalité un bref aperçu de l'histoire du peuple russe depuis Ivan le Terrible (1533-1584) jusque Pierre le Grand 1672-1725). Il insiste fortement, d'abord sur le règne tyrannique d'Ivan le Terrible, à cause de son autoritarisme et de sa cruauté, puis sur le règne de Pierre le Grand, toujours monarchique, despotique et tyrannique; mais ce prince est un despote éclairé, en bons termes avec son peuple et les États étrangers; concluant avec eux des alliances, notamment avec le Kaiser du Saint Empire Romain et avec la Léchie (Pologne) et en se préparant activement pour la bataille décisive contre les Turcs, la libération des chrétiens orthodoxes de l'Orient et l'établissement d'un Empire orthodoxe oriental puissant et glorieux dont il sera le chef politique et religieux suprême.

Nous ne publions pas tout le texte de la traduction grecque de l'ouvrage allemand, bien qu'il ne soit pas sans intérêt. Notre intérêt fut porté sur les quinze dernières pages contenant cinq oracles qu' Aextelmeier publie accompagnés de maintes remarques. Par ailleurs, ce sont ces prophéties qui donnent son titre à l'ouvrage. Nous les publions à notre tour, en les accompagnant avec grand nombre de scholies. Il est fort étonnant qu'un intellectuel allemand, formé à l'esprit des Lumières Européennes, puisse embrasser les espérances ethnico-religieuses d'un peuple orthodoxe asservi aux Turcs et qu'il se fasse le héraut des ambitions politico-religieuses du monarque russe.